

Türkiye Cumhuriyeti Dernekler Mevzuatının Avrupa Birliği Standartlarına Uyumu Raporu *

1. Giriş

Dernekler sivil toplumun en önemli unsurlarındandır. Sivil toplum, kendine özgü gelişme dinamiğine sahip, kurumsallaşmış karar alma ve uyumsuzluk çözme yapısı bulunan, devletten bağımsız bir toplumsal alanı ifade etmektedir.¹ Sivil toplumun varlığından söz edebilmek için sivil toplum örgütlerinin devletin vesayeti altında olmaması, kendi yapılanmaları ve faaliyetleri hakkında kendilerinin karar verebilmesi ve devlet politikasının gidişatını belirleyebilmesi veya etkileyebilmesi gerekir. Sivil toplum örgütlerinin en önemli işlevleri ise, siyasi iktidara nüfuz etmek, siyasi iktidarı parçalayarak adem-i merkezi hale getirmek, bireyleri otoritenin baskısına karşı korumak ve böylece despotizme karşı güvence oluşturmaktır.²

Sivil toplum örgütlerinin çeşitli yollarla saf dışı edilmesi veya devlete entegre edilerek eritilmesi otoriter ve özellikle totaliter rejimlerin en belirgin özelliklerindedir. Sivil toplumun ve sivil toplum örgütlerinin güçlenmesi, Türk demokrasisinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bireylerin toplumsal sorunların çözümüne aktif katkıda bulunmaları, örgütlenme özgürlüğü (dernek veya vakıf şeklinde) ve toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü gibi hürriyetlerin tam olarak sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir.

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre, 2001 yılı başı itibariyle Türkiye'deki derneklerle ilgili genel bilgiler şu şekildedir:

Toplam Dernek Sayısı	152.369
Faal dernek sayısı	77.259
Sosyal amaçlı dernekler	27.416
Dini konulu dernekler	15.571
Sportif amaçlı dernekler	10.233
Kültürel amaçlı dernekler	28.097
Üniversite öğrenci dernekleri	98
Kapatılan, dağılan, fesih olan dernek sayısı	75.110
Mahkeme kararı ile kapatılanlar	25.454
Mülki amir kararı ile kapatılanlar (Kendiliğinden dağılmış sayılanlar)	23.300
Genel kurul kararı ile fesih olanlar	15.055

Bu rakamlara göre, Türkiye'de kurulan derneklerin yaklaşık yarısının faal olmadığı görülmektedir. Faal olan derneklerden kültürel amaçlı olanları %33.13 oranı ile ilk sırayı almakta, bunu %32.23 ile sosyal amaçlı dernekler, %21.14 ile dinî konulu dernekler, %12,34 ile sportif amaçlı dernekler, %0,17 ile üniversite öğrenci dernekleri ve %0,99 ile diğer dernekler takip etmektedir.

* Prof. Dr. Atilla Yayla, Yrd. Doç. Dr. Vahit Bıçak ve Uzman Bilal Uçar tarafından hazırlanmıştır.

¹ M. Erdoğan (1988), *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, s. 206.

² C. Taylor (1990), "Modes of Civil Society", *Public Culture*, 3/1, s.111.

Faal olmayan derneklerin çoğunlukta bulunması, hatta pek çok derneğin tabelalarının ve yerlerinin dahi bulunmaması olgusunun neden ve sonuçlarının tartışılmasında yarar vardır. Faal olmayan dernekler, faal derneklerin çalışmalarına, imajlarına zarar vermekte midir? Derneklerin iç işleyişlerinin demokratik olmaması, gerçek bir ihtiyaç olmadığı halde çok sayıda aynı amaçlı derneğin kurulmasına yol açıyor olabilir mi? Örneğin, hemşehri dernekleri olarak tanımlanabilecek aynı amaçlı bir çok dernek bulunmaktadır. Bir yöre açısından bir veya iki hemşehri derneği amacı gerçekleştirmek için yeterli olabilecekken derneklerin iç işleyişi demokratik olmadığından veya başka sebeplerle yeni dernekler kurulması durumunda kalınabilmektedir.

Bu çalışma, derneklerle ilgili mevzuat ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti mevzuatının Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlayabilmesi için dernekler mevzuatındaki yetersizliklerin saptanması ve mevzuat değişikliği önerileri geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Türkiye'de bir "Dernekler Kanunu" bulunmasına rağmen, derneklerle ilgili mevzuat bu kanundan ibaret değildir; diğer birçok hukuki metinde de derneklerle ilgili hükümler bulunmaktadır. Aşağıda uluslararası ve ulusal hukukta yer alan derneklerle ilgili hükümler sırasıyla ele alınacaktır.

2. Uluslararası Hukuk

2.1. Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 20. maddesi dernekleşme özgürlüğünü şu şekilde düzenlenmiştir:

*"1- Herkesin barışçı amaçlarla toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır.
2- Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz."*

2.2. Avrupa Konseyi Sözleşmeleri

2.2.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi "dernek kurma ve toplantı özgürlüğü" başlığı altında şu hükmü ihtiva etmektedir:

"Herkesin barışçı amaçlarla toplanma ve başkalarıyla dernek kurma özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, yine herkesin çıkarlarını korumak amacıyla sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını da içerir."

Bu hakların kullanılmasına; demokratik bir toplumda ulusal güvenlik veya kamu güvenliğinin gerekleriyle ve kamu düzeninin korunması veya suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olan ve yasayla konulanlardan başka hiçbir kısıtlama uygulanamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri mensuplarıyla, devlet görevlileri tarafından bu hakların kullanılmasına yasayla bazı kısıtlamalar konmasına engel değildir."

2.2.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

Dernekleşme özgürlüğü değişik zamanlarda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına konu olmuştur. *Young, James ve Webster davasında*³ Divan, dernekleşme özgürlüğünü, kişilerin kendi iradeleriyle ortak bir amaca yönelmeleri şeklinde tanımlamıştır. Buna göre, kişiler mevcut derneklere ancak kendi iradeleriyle katılabilirler ve başkalarıyla birlikte yeni bir derneği de ancak kendi iradeleriyle oluşturabilirler. Bir başka ifadeyle, kişiler bir derneğe üye olmaya veya dernek kurmaya zorlanamaz.

*Sigurdur /Ízlanda*⁴ davasında taksi şoförü olan şikayetçi, bir bakanlık genelgesi uyarınca bir derneğe üye olmak zorunda kalmıştır. Genelge, ticari taksi ruhsatı alan bütün araçların şoförlerini Şoförler Derneğine üye olmak zorunda bırakmıştır. Şikayetçi başlangıçta söz konusu derneğe üye olmuş, ancak daha sonra derneğe bilgi vererek üyelikten ayrılmıştır. Bunun üzerine şikayetçinin taksi lisansı bakanlık tarafından iptal edilmiştir. Divan, kamu yararına amaçlar güden bir dernekte üyelik söz konusu olsa da, şikayetçinin iradesi dışında ve ruhsat iptali tehdidi altında üye olmaya zorlanmasının dernekleşme özgürlüğünü ihlal ettiği hükmünü vermiştir.

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına zorunlu üyelik uygulaması da Mahkemenin önüne gelmiştir. Doktorların tabipler birliğine⁵, avukatların barolara⁶ üye olmak zorunda olmaları örgütlenme özgürlüğüne aykırı bulunmamıştır. Mahkeme bu tür örgütlenmelerin üyelerinin özgür iradesiyle kurulmuş olmadığını kabul etmekle birlikte, üyelerin mesleki tutum ve davranış standartlarını düzenledikleri gerekçesiyle örgütlenme özgürlüğü ihlali olmadığı sonucuna varmaktadır.

2.3. Avrupa Birliği

2.3.1. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 12. maddesi "*herkes , siyasal ve sivil topluma ilişkin alanlarda, her düzeyde başkalarıyla barışçıl ve özgürce toplanma ve örgütlenme hakkına sahiptir*" hükmünü içermektedir.

2.3.2. Katılım Ortaklığı Belgesi

2000 yılında Avrupa Birliği tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde kısa vadede yapılması gereken iyileştirmelerin başında, dernek kurma özgürlüğünün genişletilmesi ve sivil toplumun gelişmesini cesaretlendirmek için yasal ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi yer almaktadır. Bu durumda Dernekler Kanunu'nun gecikmeden, bir an önce değiştirilmesi gerekmektedir.

2.3.3. Ulusal Program

Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda 2001 Baharında hazırlanan ulusal program, Türk Hükümetinin sivil toplumun gelişmesine önem verdiğini ifade etmektedir. Programda sivil toplumun güçlenmesinin, Türk demokrasisinin gelişmesine katkı sağlayacağı açıklıkla belirtilmektedir. Dernek kurma özgürlüğü ve barışçı toplantı yapma hakkının daha da geliştirilmesi ve sivil

³ Ünal, Ş. (1995), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, s. 253.

⁴ 30 Haziran 1993.

⁵ Le Campite, Van Leuven ve Meyere Davası.

⁶ X / İngiltere Davası.

toplumun güçlendirilmesiyle, bireylerin toplumsal sorunların çözümüne aktif katkıda bulunmalarının mümkün olacağı teyit edilmiştir. Bu çerçevede, dernek kurma özgürlüğü ve toplantı ve gösteri yürüyüşleriyle ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi öngörülmüştür.

2.4. Mukayeseli Hukukta Dernekler

ABD’de dernekler, sivil gönüllü kuruluşlar arasında mütalaa edilmektedir. Her eyaletin kendine özgü dernekler mevzuatı bulunmaktadır. Yasaklar ve sınırlamalar asgari düzeydedir. Özellikle, uluslararası faaliyet konusunda dernekler özendirilmiştir. Devlet organlarının teşvikiyle dernekler kurulabilmektedir. Devletin bazı görevleri derneklere devredilmektedir. İşlevini başarı ile yerine getiren derneklere devlet tarafından maddi ve manevi destek sağlanmaktadır. Derneklerin denetimi ise, genelde mali konularla sınırlı tutulmaktadır.

Almanya’da ise, Anayasa’nın 9. maddesine göre, tüm Almanlar’ın dernek kurma hakkı mevcuttur. Amaçları ve faaliyetleri ceza yasalarına, anayasal düzene aykırı olan derneklerin kurulması yasaklanmıştır. Dernekler Kanunu’nun 14. maddesine göre üyeleri veya yöneticilerinin tamamı veya çoğunluğu yabancı olan ve Alman hukukuna tabi olarak Almanya’da kurulmuş bulunan derneklere “yabancı dernekler”, yurt dışında yerleşik bulunan, ancak organizasyonu ve faaliyeti Almanya’ya uzanan derneklere ise “yabancı uyruklu dernekler” adı verilmektedir. Bu iki tür dernek, anayasanın 9. maddesinde belirtilen genel yasaklama sebeplerinin yanı sıra, politik faaliyetlerinin Almanya Cumhuriyeti’nin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya önemli menfaatlerini tehlikeye düşürmesi sebepleriyle de yasaklanabilmektedir. Bu iki tür derneğin tamamen yasaklanması yerine, belli işlemler veya kişilerle sınırlı faaliyetler yasağı konulması mümkündür.

Avusturya’da dernekler yasasının, ceza yasasının ve diğer ilgili yasaların genel hükümleri dışında sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini kısıtlayıcı özel yasal düzenlemeler bulunmamaktadır.

Portekiz’de dernekler, kamu yetkililerinin herhangi bir müdahalesi olmaksızın faaliyetlerini yürütebilmektedir. Özgürce, bir izne gerek olmaksızın dernek kurulabilmekte, ancak derneklerin şiddet yanlısı olmaması ve amacında ceza hukukunda suç teşkil eden unsurların bulunmaması gerekmektedir. Yasa dışı faaliyette bulunmadıkları sürece derneklerin faaliyetleri askıya alınmamaktadır. Faşist ideolojiyi taşıyan, askeri içerikli dernekler kurulamaz.

İngiltere’de sivil toplum örgütlerini düzenleyen özel bir kanun bulunmamaktadır. Çeşitli kanunlarda sivil toplum örgütlerinin faaliyetleriyle ilgili hükümler bulunmaktadır.

3. Türk Ulusal Mevzuatı

3.1. 1982 Anayasası

Dernek kurma ve derneğe üye olma Anayasal bir haktır. 1982 Anayasası’nın 33. maddesi "dernek kurma hürriyeti" başlığını taşımaktadır. Bu maddeye göre; "herkes, dernek kurma hakkına sahiptir". Anayasa koyucu, Türk-yabancı ayırımı yapmadan herkesin dernek kurma hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir. Ancak, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarının ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde devlet memurlarının dernek kurma hakkına kanunla sınırlamalar getirilebilmesine izin verilmiştir.

Dernek kurulmasının önceden izin alınmaya bağlı olmadığı Anayasa tarafından açıkça belirtilmiştir. "İzin alma şartı" olmamasına rağmen, "bildirim şartı" getirilmiştir. Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili merci verilmesi gerekmektedir. Kanunun ne gibi "bilgi ve belgelerin" verilmesini gerekli gördüğü, belgelerin verilmesi gereken yetkili merciin mevzuatta "mülki amir", uygulamada ise "İl Emniyet Müdürlüğü" olmasının ne derece yerinde olduğu Dernekler Kanunu bölümünde ele alınacaktır.

Verilen bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvuracaktır. Kanuna aykırılık tespitini yapacak yetkili merciin kim olduğu, bu yetkili merci en büyük mülki amir veya emniyet birimleri ise, kapatılma için mahkemeye başvurmaya yetkili merciin de en büyük mülki amirlik veya emniyet birimlerinin olup olmadığı Anayasa tarafından düzenlenmiştir.

Anayasal düzenlemeye göre dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hakim kararıyla kapatılabilmekte veya faaliyetten alıkonulabilmektedir. Ancak hakim kararı olmadan da derneklerin kapatılabilmesine Anayasa imkân tanımıştır. Buna göre; millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini önlemenin veya suçun devamını önlemenin gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmi dört saat içerisinde görevli hakimın onayına sunulur. Hakim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Anayasa derneklere üyelik ve üyelikten ayrılma konusunda bireylerin özgür iradelerinin esas olduğu hükmünü içermektedir. Hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı Anayasa'da ifade edilmiştir.

Bu düzenlemeler dışında Anayasa, dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin düzenlenmesini kanunlara bırakmıştır.

1982 Anayasası'nı en kapsamlı olarak değiştirmeyi öngören 37 maddelik yeni Anayasa değişikliği tasarısının Uzlaşma Komisyonunca üzerinde mutabık kalınan metinde, derneklerle ilgili 33. maddede mevcut güvencelerin ortadan kaldırılması söz konusudur. 1982 Anayasası'nda, "Dernekler ancak hâkim kararıyla kapatılabilir. Gecikmesinde sakınca olan hallerde, kanunda gösterilen bir merci, derneği faaliyetten men edebilir. Ama bu kararın 24 saat içinde, görevli hâkimin onayına sunulması lâzımdır" derken Uzlaşma Komisyonu metninde, dernek kurma hürriyetinin ancak hâkim kararıyla sınırlanabileceği belirtilmediği gibi, acil durumda, bu yetkinin kanunda gösterilen bir merci tarafından kullanılabilmesi, söz konusu merciin kararının 24 saat içinde hâkimin onayına sunulması gerektiği de belirtilmemiştir. Böylece anayasal açıdan, dernekler daha az güvenceli bir sisteme bağlanmak istenilmişti. Bu önerinin yasalaşması durumunda Dernekler Kanunu'na, sözcüğü "Dernekler polis tarafından kapatılabilir" ibaresi konulsa dahi, o hüküm, Anayasaya aykırı olmayacaktı.

Böyle bir geriye gidişe, son anda Anayasa Komisyonunda yapılan değişiklikle engel olunmuştur. Derneklerin ancak hakim kararıyla kapatılabileceği hükmü yeniden Anayasa'nın 33. maddesine konulmuştur.

3.2. Medenî Kanun

Türk Medenî Kanunu'nun "İkinci Bab" bölümünde "tüzel kişiler" düzenlenmektedir. Bu bölüm, "fasıl" adı verilen üç bölümden oluşmaktadır. Madde 45 ve madde 52 arasında genel hükümler yer almaktadır. Madde 53 ve madde 72 arasında "cemiyetler" başlığı altında derneklerle ilgili hükümler düzenlenmiştir. Madde 73 ve madde 82 arasında ise vakıflara ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

Medenî Kanun dernekler için bir sicil öngörmektedir (md. 45). Ancak bu sicile kayıt zorunlu değil, isteğe bağlıdır. Sadece, amacına ulaşmak için ticari şekilde icrayı sanat eden bir cemiyet, kendisini sicille kaydettirmekle mükelleftir. Kanun, derneğin tüzel kişilik kazanması için bu sicile kayıt edilmesi şartını da aramamakta, dernek tüzüğünde dernek olarak "teşekkül arzusunun izhar etmeyle" birlikte derneklerin tüzel kişilik kazanmasını öngörmektedir (md. 53/1).

Medenî Kanun'da yer alan derneklerle ilgili hükümler, Dernekler Kanunu'ndaki hükümlere nazaran daha özgürlükçüdür. Ancak, Medenî kanunun genel bir kanun, Dernekler Kanunu'nun ise özel bir kanun olmasından dolayı, özel kanun olan Dernekler Kanunu hükümleri öncelikle uygulanmaktadır.

Özel bir dernekler kanununa Türkiye'nin gerçekten ihtiyacının olup olmadığı tartışılmalıdır. Yürürlükteki otoriter ve aşırı düzenlemeci Dernekler Kanunu'nun tamamen yürürlükten kaldırılması önerilebilir: Medenî Kanun'da yer alan derneklerle ilgili hükümler, yapılacak küçük değişiklik ve ilavelerle etkin ve işler hale getirilebilir. Ancak, Türkiye'de süreç bu önerinin tam tersine işlemektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Komisyonlarında yürürlükteki Medenî Kanun'u ilga eden yeni bir Medenî Kanun tasarısı görüşülmektedir. Söz konusu tasarı Medenî Kanun'un derneklerle ilgili özgürlükçü hükümlerini kaldırmakta, yürürlükte bulunan Dernekler Kanunu'nun otoriter ve aşırı düzenlemeci hükümlerini Medenî Kanun'a aktarmaktadır. Örneğin, dernek kurucularının amaçlarına uygun tüzük yapma iradeleri hiçe sayılarak dernek tüzüklerinin hemen hemen tek tip olması öngörülmekte, derneklerin kuruluş formaliteleri arttırılmakta, kuruluş için beyan sistemi adı altında fiilen izin sistemi getirilmektedir.

3.3. Dernekler Kanunu

3.3.1. Özel ve Aşırı Düzenleme Geleneği

1926'da yürürlüğe giren Türk Medenî Kanunu'nun 53 -72. maddeleri derneklere ilişkin oldukça liberal, aşırı düzenlemeci olmayan hükümler içermekteydi. Bu hükümlerle yetinilmeyerek dernekler konusu özel kanunlarla düzenlenmiştir.

Bu hükümlerle yetinilmeyerek dernekler konusunun özel kanunlarla düzenlenmesi ve bu düzenlemelerin aşırı kuralcı olması (over regulation) ve yasakçı olması süreci 1938 yılında başlamıştır. Bu tarihte 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanun günümüze kadar yaşayamamıştır. 1961 yılında yeni bir Anayasa dönemi başlamış olmasına rağmen 3512 sayılı Kanun 1972 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1630 sayılı Dernekler Kanunu 1972 yılında yürürlüğü girmiştir. Ancak bu kanun da varlığını uzun süre devam ettirememiştir. 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından 1983 yılında, halen yürürlükte olan 2908 sayılı Dernekler Kanunu çıkartılmıştır. Sık sık Anayasa değiştirme geleneğine paralel bir sıklıkla Dernekler Kanunu değiştirme geleneği olduğu gözlemlenebilmektedir. Yürürlüğe giren her yeni kanun, derneklere özgürlük getirmek yerine, yeni sınırlamalar ve yeni bürokratik külfetler getirmiştir.

3.3.2. Dernekler Kanunu'nun uygulama alanı derneklerin dışına da taşmaktadır.

Dernekler Kanunu'nun uygulama alanı sadece dernekler değildir. Dernekler Kanunu'nda siyasi partiler ile ilgili hükümler de vardır.

Dernekler Kanunu'nun 92. maddesi, Dernekler Kanunu'nun bazı maddelerinin kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına da uygulanacağına dair hüküm ile sendikalarla alakalı hükümler de içermektedir. Buna göre; işçi ve işveren sendikaları, siyasi partiler, kanunla kurulan meslek kuruluşları, vakıflar, gençlik ve spor kulüpleri ile diğer benzeri kurum ve kuruluşlar, bazı çalışmaları bakımından, konuları ve kendi kanunlarındaki atıfları gereği, Dernekler Kanunu kapsamındadırlar. Siyasi Partiler Kanunu, Dernekler Kanunu'na yollamalar yapmaktadır.

3.3.3. Sadece gerçek kişiler dernek kurabilmektedir.

Dernekler Kanunu sadece gerçek kişilerin dernek kurabilmesine ve derneğe üye olabilmesine imkân sağlamaktadır. Tüzel kişilerin dernek kurması ve derneklere üye olması imkânı bulunmamaktadır. Derneklerin tüzel kişiler tarafından da kurulabilmesini ve tüzel kişilerin de derneklere üye olabilmesini sağlayacak yasal düzenleme yapılması bir ihtiyaçtır.

Tüzel kişilerin dernek kuramaması uygulaması, vakıfların federasyon ve konfederasyon kurabilmesini ve onlara üye olmasını (bk. 3.3.7) engellemektedir.

3.3.4. Dernek kurma hakkına herkes sahip değildir.

Dernek kurabilmesi mümkün olan kişilere çeşitli sınırlamalar getirilmiştir.

Sadece on sekiz yaşını bitirenler dernek kurabilmektedir. 18 yaşını tamamlamamış küçüklerin; çocukların toplumsal, ruhsal, ahlâkî, bedensel ve zihinsel erginliklerini geliştirmek, spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla "kanuni temsilcilerinin yazılı izniyle" dernek kurabilmelerine de imkân sağlanmalıdır.

14 Eylül 1990 tarihinde ülkemizin de imzaladığı "Uluslararası Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", 09.12.1994 tarih ve 4056 sayılı kanunla onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla kabul edilen sözleşmenin 1. maddesinde, kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılmış; 15. maddesinde, çocuğun dernek kurma ve toplanma hakkı kabul edilmiştir. Ulusal mevzuat, anılan Sözleşmeye uyumlu hale getirilmeli, çocukların dernek kurabilmelerinin önündeki yasal engeller kaldırılmalıdır.

Türk Silahlı Kuvvetleri ile genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları ve özel kanunlarında dernek kuramayacakları belirtilen memur statüsündeki kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurmaları yasaklanmıştır (Anayasa M. 33; 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı K. Ek M. 8; 211 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet K. M. 43; 2847 Sayılı Kanun md. 5-6).

Affa uğramış olsalar bile, çeşitli suçlardan mahkûm olanların dernek kurmaları da yasaklanmıştır. Eski bir hükümlü, mesela, cezaevindeki şartları iyileştirme amacıyla bir dernek kurmak isterse, bu

mümkün olmamaktadır. Devlet memurluğu ve milletvekilliği gibi kamu görevlerine girişte kanunlarca öngörülmüş şart ve sınırlamalara benzer sınırlamaların özel ve gönüllü kuruluş olan dernek kuruculuğu için de istenmesi anlaşılabilir değildir.

Dernek kurma hakkına getirilen sınırlamaların kapsamı olağanüstü geniş tutulmuş, antidemokratik uygulamalara neden olabilecek çok sayıda kısıtlamalara yer verilmiştir.

Devlet memurluğu ve milletvekilliği gibi kamu görevleri için aranılan şartlara benzer şartların sivil toplumun temel unsurlarından olan derneklerin kuruculuğu için de istenmesi makul değildir; demokratik katılımı önemli ölçüde sınırlamaktadır. Öyle ki, dernek kuruculuğu için aranan bazı şartlar, devletin yargı organlarında ve kamu kurum ve kuruluşlarının çok büyük önem taşıyan makam ve kadrolarında görev alışı şartı olarak bile bulunmamaktadır.

3.3.5. Dernek kurucusu olarak en az yedi kişi gerekmektedir.

Kurucu sayısının en az yedi kişi olması şartı, iki-üç-dört, beş ve altı kişinin örgütlenmesini engellemektedir. 1938 tarih ve 3512 sayılı ilk cemiyetler kanunu iki veya daha fazla kişi tarafından dernek kurulabilmesine imkân sağlamaktaydı.

Derneğin kurucularının sayısı ile derneğin organlarında görev alacak kişilerin sayısının karıştırılmaması gerekir. İki kişi tarafından kurulan bir dernek onlarca üye toplayabilir.

Derneğin varlığını sürdürebilmesi için ise asgarî 16 üyeye ihtiyaç duyulmaktadır.

3.3.6. Birçok kişinin derneklere üye olabilmesi zorlaştırılmıştır.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, Anayasa Mahkemesince; Yargıtay üyeleri, Yargıtay Birinci Başkanlık Kurulunca; Danıştay üyeleri, Danıştay Başkanlık Kurulunca; Sayıştay meslek mensupları ile savcı ve yardımcılar Sayıştay Daireler Kurulunca; Hakim ve Savcılar, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun görüşü alınarak Adalet Bakanlığı'nca verilen izinle ancak dernek üyesi olabilirler. Diğer kamu hizmeti görevlileri ise ilgili buldukları bakanlıkça tespit ve ilân edilen, derneklere üye olabilmektedir (md. 16).

Bu düzenleme, dernek kurma ve derneklere üye olma hakkının söz konusu hak kullanımının gerektirmediği biçimde siyasî ve bürokratik sınırlamalara tabi tutulmasının yanında, eşitlik ilkesinin ve ayrımcılık yasağının kamusal otorite tarafından ihlâlî anlamını taşımaktadır.

Türkiye'de ikamet etmeyen yabancılar Türkiye'de faaliyet gösteren bir derneğe üye olamamaktadır.

3.3.7. Sadece gerçek kişiler derneğe üye olabilmektedir.

Tüzel kişiler dernek kurucusu olamadıkları gibi, derneğe üye de olamamaktadır. Bu yasak sonucu, aralarına tüzel kişileri de almak isteyen dernekler, tüzel kişinin kendisi yerine tüzel kişilerin başkanını veya temsilcisini derneğe alma yoluna gitmektedir. Bu kısıtlamanın da sürdürülmesinin yerinde olup olmadığı sorgulanabilir.

3.3.8. Üyelik kabule ve üyelikten çıkarmaya Dernek Yönetim Kurulu'nun yetkili olması kötüye kullanılabilir.

Üyeliğe kabul yetkisinin yönetim kurulunda bulunması uygulamada birtakım sıkıntılara neden olmaktadır; bazı derneklerde yönetim kurulları kendilerine yandaş olabilecek kişileri genel kuruldan hemen önce üyeliğe alarak tekrar seçilmelerini garantilemeye çalışmaktadır.

Dernek üyelerinin üyeliklerini silme hakkı da yönetim kurulunda bulunmaktadır. Yönetim kuruluna muhalif olan üyeler birtakım gerekçelere dayandırılarak yönetim kurulunca üyelikten çıkarılmakta ve genel kurulda oy kullanmaları önlenerek, mevcut yönetim kurulunun görevde kalması için zemin oluşturulmaktadır.

Gerek üyeliğe kabul, gerekse üyelikten çıkarma yetkisinin yönetim kurulu yerine genel kurulun yetkisinde bulunması halinde anılan suiistimaller ortadan kalkabilecektir. Üyelik için müracaat eden adayların başvurularının yönetim kurullarınca alınması, üyeliğe kabullerin ise genel kurulda karara bağlanması ve üyelikleri onaylananların, ancak müteakip genel kurulda oy kullanmalarının sağlanması, diğer taraftan üyelikten çıkartılma işleminin de genel kurul tarafından karara bağlanması önerilebilir. Belirtilen nedenlerle Dernekler Kanununun 16 ve 17. maddeleri ile 26. maddesinde yeniden düzenleme yapılarak, 26. maddedeki genel kurulun görevleri arasına "Dernek üyeliğine kabulleri ve üyelikten çıkarılmaları karara bağlamak" hükmü ilave edilmelidir.

3.3.9. Derneklerin Federasyon ve Konfederasyon kurması güçleştirilmiştir.

Federasyon kurmak ve federasyonlara üyelik için kamu yararı şartı aranmaktadır. Ancak kamu yararı şartını gerçekleştirmek 2908 Sayılı Dernekler Kanunu'nun 59. maddesine göre, ilgili Bakanlıkların görüşünü almak, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi, Danıştay İdari İşler Kurulu'nun kararı ve Bakanlar Kurulu'nun onayı ile olmaktadır. Uzun bir prosedür gerektiren bu işler sonunda da birçok dernek "kamu yararı"na çalışma vasfı alamamakta, dolayısıyla federasyonlara üye olamamaktadır.

Federasyon için üç, konfederasyon için dokuz kamuya yararlı sayılan derneğin bir araya gelmesi şartı örgütlenme özgürlüğünün "özüne dokunan" ve "demokratik toplum ve devlet düzeninin gereklerine aykırı" bir kısıtlamadır. Hak ve hürriyetleri güvence altına alan Anayasa ve demokrasi ile bağdaşmayan kısıtlamaların kaldırılması gerekir.

Derneklerin uluslararası alanda çalışmalar yapabilmeleri, faaliyetlerini daha koordineli şekilde yürütebilmeleri ve kamuoyunu yönlendirebilmeleri açısından federasyonlaşmanın önemi büyüktür. Ayrıca uluslararası faaliyette bulunan dernekler için federasyonlara üye olamamak büyük sorun teşkil etmekte ve bu durum dernekleri olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, ülkenin demokratik itibarını sarsmaktadır.

3.3.10. Uluslararası ilişkiler aşırı şekilde sınırlandırılmıştır.

Türk vatandaşlarının Türkiye dışında faaliyet gösteren bir sivil toplum örgütüne üye olmaları cezai yaptırıma bağlanmış⁷, uluslararası faaliyette bulunmak amacıyla dernek kurulması, Türkiye'de kurulan derneklerin yurt dışında kurulmuş ulusal veya uluslararası dernek veya kuruluşlara katılması ve merkezi yurt dışında bulunan derneklerin Türkiye'de şube açması yasaklanmıştır.⁸

⁷ Türk Ceza Kanunu, 143/son.

⁸ Dernekler Kanunu, md. 7.

Bazı durumlarda bu yasaklar Bakanlar Kurulu veya İçişleri Bakanı gibi devletin üst mercileri tarafından kaldırılabilir. Örneğin, Bakanlar Kurulu tarafından uluslararası beraberlik ve işbirliği yapılmasında yarar görülen uluslararası sivil toplum örgütlerinin Türkiye'de faaliyet gösterebilmelerine ve şube açabilmelerine izin verilebilmektedir.⁹ Yabancıların toplantı veya yürüyüş düzenlemesine ya da başkalarının düzenlediği toplantı ve yürüyüşlerde konuşma yapmasına İçişleri Bakanlığı izin verebilmektedir.¹⁰

Derneklerin, yabancı ülkelerdeki dernek ve kuruluşların üyelerini Türkiye'ye davet etmesi veya yabancı derneklerin ve kuruluşların davetlerine uyarak üyelerini veya temsilcilerini yurt dışına göndermesi, Dışişleri Bakanlığı'nın ve ilgili bakanlıkların görüşü alınarak İçişleri Bakanlığı'na verilecek izne bağlıdır (md. 43).

Uygulamada izin alma işlemlerinin uzaması ve davetle ilgili müracaatların davet gününden üç-beş gün önce gibi kısa zaman önce yapılması yüzünden iş ve işlemler zamanında tamamlanamamaktadır. Dernek yetkililerinin yurt dışına çıkışları veya yurt dışından davetlilerin ülkemize getirilmelerinde izin alma sistemi terk edilmelidir.

Verilen örnekler açıkça göstermektedir ki, örgütlenme özgürlüğü önünde çok sayıda engel bulunmaktadır. Globalleşmenin etkileri, örgütlenme özgürlüğünü düzenleyen normlara yansımamıştır. Öte yandan sivil toplum örgütlerinin çalışmalarını kolaylaştırmayı ve onların önündeki engelleri kaldırmayı öngören uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin gerekleri henüz iç hukuka yeterince yansıtılmamıştır. Uluslararası sivil toplum örgütleriyle Türkiye'de faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri arasındaki ilişkileri sınırlandıran, engelleyen ve cezalandıran hükümler hukuk sisteminde varlığını sürdürmektedir.

Türk derneklerinin uluslararası faaliyetleri engellendiği gibi, yabancı derneklerin Türkiye'deki faaliyetleri de engellenmiştir. Türkiye'de uluslararası nitelikte dernek kurulabilmesi yasaklanmıştır. Uluslararası ilişkilerin geliştiği, bireylerin bu ilişkilerin öznesi haline geldiği ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin etkisinin her geçen gün belirginleştiği bir zamanda, bireyler ve sivil toplum örgütleri arası iletişim, işbirliği ve ortak çalışmayı güçleştiren bu mevzuatın değişmesi gereği açıktır.

Uluslararası alanda faaliyet gösteren derneklere Türkiye'de yaşayan bireylerin katılımının engellenmesi ve bu tür derneklerin yurt dışında, örneğin Türk Cumhuriyetleri'nde, faaliyet göstermesini de güçleştiren mevcut mevzuat, örgütlenme özgürlüğüne aykırı olduğu kadar ulusal çıkarlarla da çelişmektedir.

3.3.11. Uluslararası faaliyet Bakanlar Kurulu'nun iznine bağlı tutulmuştur.

Dernek mevzuatı globalleşme ile uyumlu değildir. Uluslararası faaliyette bulunmak amacıyla dernek kurulması, ancak Bakanlar Kurulu'nun kararıyla mümkün olabilmektedir.

Türkiye'de kurulan derneklerin yurt dışında kurulmuş ulusal veya uluslararası dernek ve kuruluşlara katılımı; ilgili bakanlık ile Dışişleri Bakanlığı'nın olumlu görüşü üzerine İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun onayı ile mümkün olabilmektedir.

⁹ *Dernekler Kanunu*, md. 11, 12.

¹⁰ *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu*, md. 3.

Merkezi yurt dışında bulunan derneklerin, Türkiye'de şubesinin açılması, ilgili bakanlık ile Dışişleri Bakanlığı'nın olumlu görüşü üzerine İçişleri Bakanlığı'nın teklifi ve Bakanlar Kurulu'nun onayı ile mümkün olabilmektedir.

Ayrıca, 3335 sayılı Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında özel bir kanun da bulunmaktadır.

Uluslararası beraberlik veya işbirliği yapılmasında yarar görülen hallerde uluslararası faaliyette bulunma amacını güden derneklerin kurulması, mevcut derneklerin bu yönde faaliyet göstermesi veya bu tür derneklerin yurt dışında şube açması veya yurt dışındaki benzer amaçlı dernek veya kuruluşlara katılması, Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü alınmak suretiyle, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine, Bakanlar Kurulu'nun izin vermesine bağlıdır. Yurt dışındaki bir dernek veya kuruluşa katılmak isteyen dernek veya üst kuruluş, bu dernek veya kuruluşun statüsünün Türkçe'ye çevrilmiş noterden onaylı iki örneğini İçişleri Bakanlığı'na vermekle yükümlüdür. Türkiye'deki derneklerin katıldığı veya işbirliği yaptığı yabancı dernek veya kuruluşların, kanunlarımıza ve ulusal çıkarlarımıza uymayan veya kuruluş amaçlarıyla bağdaşmayan faaliyetlerde bulunması halinde, Türkiye'de kurulmuş derneğin, bu yabancı dernek veya kuruluşlarla olan ilişkilerine Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü alınmak suretiyle İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine, Bakanlar Kurulu kararıyla son verilebilmektedir (md. 11).

Yurt dışında kurulan ve uluslararası beraberlik ve işbirliği sağlama amacını güden derneklerin Türkiye'de şube açmalarına veya kurulmalarına veya uluslararası faaliyette bulunmalarına Bakanlar Kurulu'nca izin verilen kuruluşlara veya derneklere katılmalarına veya bunlarla işbirliğinde bulunmalarına, işbirliği veya müşterek faaliyetlerin yararlı olacağına kanaat getirilmesi halinde, karşılıklı olmak kaydıyla Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü alınarak, İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulu'nca izin verilebilir. Bu tür derneklerin, kanunlarımıza veya ulusal çıkarlarımıza uymayan veya kuruluş amaçlarıyla bağdaşmayan faaliyetlerde bulunması halinde, açılmış şubelerinin kapatılmasına veya verilen iznin geri alınmasına, Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü alınarak İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu yetkilidir (md. 12).

Bu düzenlemeler derneklerin uluslararası faaliyetlerini önemli ölçüde engellemektedir. Türkiye'de kurulan derneklerin yurtdışındaki faaliyetleri yurtdışında kurulan derneklerin Türkiye'deki faaliyetleri yasak kapsamından çıkarılıp kolaylaştırılmalıdır. Sakıncalı olduğu tespit edilenlerin Bakanlar Kurulu'nca faaliyetlerine son verilmesi şeklinde bir düzenleme yerini yargı kararına bırakmalıdır. Ancak bu şekilde keyfi uygulamaların önüne geçilebilir.

Son yıllarda yoğunlaşan uluslararası ilişkilerin doğal bir neticesi olarak Türkiye merkezli dernekler ve yabancı derneklerin, uluslararası platformda birlikte hareket etmek amacıyla topluluklar kurdukları da bir gerçektir. Oluşturulan bu topluluklar, milletlerarası teamüllere uygun olarak, "platform", "birlik" veya "federasyon" adını almakla birlikte, Türk mevzuatında bu tip topluluklara hukuki mevcudiyet hakkı tanınmaması sebebiyle oluşumların faaliyetleri, ilişkilerin geliştirilmesi önemli ölçüde engellenmektedir.

3.3.12. Basın açıklaması yapma, bildiriler yayınlama ve benzeri yayınlar yapma hakkı kısıtlanmıştır.

Dernekler, yönetim kurullarınca karar verilmeden bildiri, beyanname veya benzeri yayınlar yapamamakta ve dağıtamamaktadır. Yayımlanacak bildiri, beyanname ve benzerlerinde, bunların yayınlanması kararına katılan yönetim kurulu başkan ve üyelerinin adı, soyadı ve imzalarının bulunması şarttır.

Bildiri, beyanname ve benzerlerinin yayınlanmasına ilişkin yönetim kurulu kararı ile hazırlanan yayın metninin birer örneğinin, yayımın ihbarı amacıyla, gün ve saati yazılı alındı belgesi karşılığında, mahallin en büyük mülkî âmirliğine ve C. Savcılığı'na verilmesi zorunluluğu vardır. Bildiri, beyanname ve benzeri yayınlar, mahallin en büyük mülkî âmirliğine verilişinden itibaren 24 saat geçmedikçe dağıtılamamakta ve basına verilememektedir. Mahallin en büyük mülkî âmirinin emriyle dağıtım ertelenebilmekte veya önlenebilmekte veya dağıtılmışsa toplattırılabilir. Bu durum, Anayasanın da garanti altına aldığı iletişim ve ifade özgürlüklerine aykırı bir biçimde sansürü mümkün kılan bir nitelik taşımaktadır.

Uygulamada derneklerin bu gereksiz ve uzun prosedürü aşmak ve gelişen olaylara hem 24 saat beklemeksizin anında tepki verebilmek, hem de sansüre maruz kalmamak için basın açıklamasını dernek adına değil, dernek başkanı adına yapmak gibi bir yola başvurdukları bilinmektedir. Çözüm, bu kısıtlamanın kaldırılarak derneklerin etkin çalışabilmesinin yolunun açılmasıdır.

Mahallin en büyük mülkî âmirinin dağıtımını erteleme, dağıtımını önleme veya dağıtılmışsa toplattırma kararı, 24 saat içerisinde Asliye Ceza Hakimliği'ne bildirilmelidir. Hakim, mülkî âmirin bu kararını en geç 48 saat içinde inceleyerek karara bağlamak durumundadır. Bu süre içinde bir karar verilememesi halinde, mahalli mülkî âmirin kararı hükümsüz sayılmaktadır.

Yargıtay'ın bir kararında, yapılacak basın toplantısı sırasında konuşma metninin basın mensuplarına verilmesinin izinsiz bildiri yayınlama eylemi sayılmayacağına hükmetmesi özgürlükleri genişletme yönünde atılmış olumlu bir adımdır (Yarg. 9. CD. 19.12.90 E.90/3776, K.90/4500; YKD, Nisan 91, 643).

Yapılacak bir kanun değişikliğiyle derneklerin en büyük mülkî amire veya savcılığa bir örneğini vermek zorunda olmadan basın açıklaması yapması, bildiri, beyanname ve benzeri şeyleri önceden izin almaksızın yayınlatabilmelerine ve dağıtabilmelerine imkân sağlanmalıdır.

3.3.13. Dernekler kamu yararına çalışanlar ve çalışmayanlar olarak ayırma tabi tutulmuştur.

Bir derneğin kamu yararına çalışan dernek sayılabilmesi için, derneğin en az bir yıldan beri faaliyette bulunması ve derneğin amacı ve bu amacı gerçekleştirmek için giriştiği faaliyetlerin ülke çapında yararlı sonuçlar verecek nitelik ve ölçüde olması gerekmektedir.

Bir derneğin kamu yararına çalıştığı kararı bile Bakanlar Kurulu tarafından verilmektedir. Kamu yararına çalışan derneklerden sayılma, ilgili bakanlıkların görüşü alınarak, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi, Danıştay İdari İşler Kurulu'nun kararı ve Bakanlar Kurulu'nun onayına bağlıdır.

Kamu yararına çalıştığını tescil ettirebilmek için dernekler birçok belge ile dernek merkezinin bulunduğu yerin valiliğine başvurmalıdır. Bu başvuruyu valilik, İçişleri Bakanlığı'na göndermektedir.

Derneklerin kamu yararına çalışan dernek sayılması birçok yönden diğer derneklere göre daha fazla haklara sahip olmasını sağlamaktadır. Uygulamada bu statüyü kazanmak birçok dernek için zor ve hatta imkânsızdır. Anti-demokratik yollarla sınırlı sayıda ve genellikle özel imtiyazlı dernekler bu hakkı elde etmektedir. Ancak bu hakkı elde eden derneklerin büyük çoğunluğu bu statüyü hak etmemiştir veya sonraki yıllarda kamuya yararlı olma vasıflarını kayb ettikleri halde imtiyazlardan yararlanmaya devam etmektedir. Bu durum, kamuya gerçekten çok yararlı olan, ancak bu durumu Bakanlar Kurulu tarafından tescil edilmeyen dernekler açısından büyük bir haksızlığa neden olmaktadır.

Derneklerin kamuya yararlı olan ve olmayan biçiminde tasnif edilmesi, "tarafsız ve demokratik devlet" ilkesiyle bağdaşmayan ve resmî bir ideoloji doğrultusunda sivil toplumun tasnifini ifade eden bir uygulamadır. Hangi derneğin kamuya yararlı olduğunun objektif bir ölçütünü tespit etmek mümkün olmadığı gibi, böyle bir tespit demokratik devletin görevi de değildir. Tarihin bir döneminde kamuya yararsız, hatta zararlı olarak görülen birey, düşünce veya derneğin, sonraki bir dönemde yararlı olarak görülmeyeceğinin hiçbir garantisi yoktur. Bu tür bir uygulama, beşeri ve sosyal gelişimi engelleyerek toplumu dondurmaya ve onu belirli bir andaki yapı ve işleyişle mahkûm etmeye yönelik bir yaklaşımı ifade etmektedir. Özellikle bu uygulamanın yürütme eliyle yapılıyor olması, demokratik ilkelerin zedelenmesi için ilave bir neden teşkil etmektedir; çünkü, demokratik toplumda yürütmeyi denetleme işlevini yerine getirmesi beklenen sivil toplum örgütleri olan dernekler bir bakıma denetleyecekleri makama tabi kılınmış olmaktadır. Sorunun nihai ve adil çözümü, bu tür bir tasnifin objektif standartlara bağlanmaya çalışılması değil, tamamıyla kaldırılmasıdır.

3.3.14. Çok sayıda defter ve belge tutulması gibi aşırı kırtasiyecilik içeren bürokratik işlem ve yükümlülükler getirilmiştir.

Derneklerin faaliyetlerine ilişkin olarak getirilen aşırı ve ayrıntılı kurallar onların etkin çalışmasını güçleştirdiği gibi, kişisel, siyasi ve diğer nedenlerle cezalandırılmaları için başvurulabilecek zengin bir gerekçe kaynağı olarak da kullanılabilir.

Üye kayıt defteri, karar defteri, gelen ve giden evrak defteri, gelir ve gider defteri, bütçe, kesin hesap ve bilanço defteri ve demirbaş defteri bulundurmamak yasal bir zorunluluktur. Bu defterlerin noterden tasdik edilmesi mecburiyeti vardır.

Mali mevzuatta bilgisayar ve bilgi teknolojilerine uyum sağlanması için mükelleflerin lüzumsuz kayıt ve defter tutma zorunluluğu kaldırılmış veya asgariye indirilmiştir. Dernekler mevzuatında da buna paralel düzenlemeler yapılmalıdır.

Derneklerce notere tasdik ettirilerek tutulan dernek defterlerinin, zorunlu olmadığı halde uygulamada her yıl ara tasdiki yaptırılmaktadır. Bu gereksiz uygulamaya son verilmelidir.

3.3.15. Derneklerin siyasî amaç gütmesi yasaklanmıştır.

Derneklerin siyasî amaç gütmesi, siyasi faaliyette bulunması, siyasi partilerden destek görmesi ve onlara destek vermesi ve sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket etmesi yasaklanmıştır.

Demokratik bir devlet düzeninin önde gelen şartlarından biri, toplumun her alanda ve özellikle siyaset alanında çoğulcu bir yapıya sahip olmasıdır. Bu açıdan bakınca, derneklerin kendi amaçları doğrultusunda faaliyet gösterirken, siyasi iktidar mücadelesine katılma işlevine sahip olmadıkları açıktır. Bununla beraber, toplum içindeki her faaliyetin siyasi iktidar mücadelesi ile ilişkili olduğu ve bu mücadeleyi etkilediği de aynı derecede doğrudur. Bu bağlamda, bir derneğin siyasi iktidarın ve iktidardaki veya muhalefetteki siyasi partilerin dernek olarak kendi amaçlarına yardımcı olup olmadığı hususunda değerlendirmeleri- beğenmeleri veya eleştirmeleri- tamamıyla normal olup, bu beğeni ve eleştirilmeden hükümetin, meclisin ve seçmen topluluğunun şu veya bu yönde etkilenmesi de doğaldır. Bunun gibi, derneklerin bu çerçevede içinde diğer derneklerle, siyasi partilerle, sendikalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla ortak hareket girişimleri olağan karşılanmalıdır.

3.3.16. Derneklerin faaliyet yasağının alanı geniş tutulmuştur.

Kurulması yasak olan dernek çeşidi ve faaliyet yasağının alanı, demokratik devlet ilkesinin öngördüğünün ötesinde geniş tutulmuştur. Ayrımcılık ve farklılık birbirine karıştırılmıştır. Kurulması yasak olan derneklerin belirlenmesinde ayrımcılık yasağı, çoğulculuk ilkesini zedeleyecek biçimde düzenlenmiştir. Sosyolojik bir olgu olan farklı kültür gruplarının kendi sorunlarını çözmek amacıyla dernek kurmaları, bu derneklerin ayrımcılık yaptıkları anlamına gelmez.

3.3.17. Derneklerin denetimi ve desteklenmesi için bağımsız kurum bulunmamaktadır.

Türkiye genelinde sayıları 77.000 civarında bulunan faal derneklerin iş ve işlemlerinin düzenli takibi ve denetimlerinin yapılabilmesi için, sadece bu işlerle uzmanlaşmış bir örgütün oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Ortalama 5 bin civarında vakıf için Vakıflar Genel Müdürlüğü teşkilâtı kurulmuştur. Bakanlık bünyesi dışında derneklerin katılımı ile derneklerin daha verimli ve koordineli çalışması konularında çalışmalar yapan bağımsız bir kurum kurulmasına ihtiyaç vardır.

Derneklerin malî denetimini yapmak üzere Adalet Bakanlığı'na bağlı olarak bir denetleme örgütü oluşturulmalı, bu örgütün çalışmasını ve derneklerin kırtasiye işlemlerini düzenleyen bir yönetmelik çıkarılmalıdır.

Derneklerin denetimi malî denetimle sınırlı olmalıdır. Dernek faaliyetleri denetime tabi olmamalıdır. Derneğin amacına uygun faaliyet yapıp yapmadığı derneğin üyelerini ilgilendiren bir konudur. Suç işlenmiş olması durumunda ise Türk Ceza Kanunu devreye girecektir.

Derneklerce öndenetsiz yayın yapılabilmesi, basın toplantısı düzenlenebilmesi ve bildiri dağıtılabilmesidir.

3.3.18. Derneklerle ilgili suç ve cezalar Dernekler Kanunu'nda yer verilmiştir.

Derneklerle ilgili suç ve cezalar sadece Türk Ceza Kanunu'nda yer almalıdır. Dernekler Kanunu'nda yer alan suç ve ceza koyan hükümler yürürlükten kaldırılmalıdır.

Dernekler Kanunu'nda çok sayıda davranış suç sayılmıştır. Dernekler Kanunu'nun 7. kısmında yer alan "ceza hükümleri" bölümünde onbir madde olmasına rağmen öngörülen suç sayısı bu sayının birkaç katına ulaşmaktadır. Ceza normu içeren maddeler diğer bir çok maddeye atıf yapmak suretiyle, ilk okumada edinilen izlenimin çok ötesinde, çok sayıda fiili suç saymaktadır. Sözkonusu maddeler biraz açıldığında, suç sayılan davranışlar, bu suçlar için öngörülen cezalar esas alınarak, aşağıdaki şekilde ifade edilebilir. Listenin kabarıklığı, derneklerin nasıl bir kısıtlama altında olduğunun en iyi göstergesidir.

Bir yıldan üç yıla kadar hapis ve para cezasıyla cezalandırılan fiiller (md.76):

- Türk Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla dernek kurma suçu,
- Dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanılarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürmek veya ortadan kaldırmak amacıyla dernek kurma suçu,
- Anayasadaki temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmak amacıyla dernek kurma suçu
- Kanunlara, millî egemenliğe, millî güvenliğe, kamu düzenine ve genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığın korunmasına aykırı faaliyette bulunmak amacıyla dernek kurma suçu,
- Bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep esasına veya adına dayanarak faaliyette bulunmak amacıyla dernek kurma suçu,
- Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde, ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak suretiyle azınlık yaratmak veya herhangi bir bölgenin veya ırkın veya sınıfın veya belli bir din veya mezhepten olanların diğerlerine hakim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak amacıyla dernek kurma suçu,
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 174. maddesinde sayılan inkılap kanunlarını kaldırmak, değiştirmek veya bu kanunlarla yasaklanan hususları yeniden canlandırmak amacıyla dernek kurma suçu,
- Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini, çalışmalarını veya anılarını kötülemek veya küçük düşürmek amacıyla dernek kurma suçu,
- Türk Devleti'nin manevi şahsiyetini kötülemek veya küçültmek amacıyla dernek kurma suçu,
- Suç işlemek veya suç işlemeyi teşvik veya telkin etmek amacıyla dernek kurma suçu,
- Türk Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak doğrultusunda faaliyet gösterme suçu,
- Dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımına dayanılarak, nitelikleri Anayasada belirtilen Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürmek veya ortadan kaldırmak doğrultusunda faaliyet gösterme suçu,
- Anayasadaki temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmak doğrultusunda faaliyet gösterme suçu,
- Kanunlara, millî egemenliğe, millî güvenliğe, kamu düzenine ve genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığın korunmasına aykırı faaliyette bulunmak doğrultusunda faaliyet gösterme suçu,
- Bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep esasına veya adına dayanarak faaliyette doğrultusunda faaliyet gösterme suçu,
- Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde, ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri

korumak, geliştirmek veya yaymak suretiyle azınlık yaratmak veya herhangi bir bölgenin veya ırkın veya sınıfın veya belli bir din veya mezhepten olanların diğerlerine hâkim veya diğerlerinden imtiyazlı olmasını sağlamak doğrultusunda faaliyet gösterme suçı,

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 174. maddesinde sayılan inkılap kanunlarını kaldırmak, değiştirmek veya bu kanunlarla yasaklanan hususları yeniden canlandırmak doğrultusunda faaliyet gösterme suçı,
- Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini, çalışmalarını veya anılarını kötülemek veya küçük düşürmek doğrultusunda faaliyet gösterme suçı,
- Türk Devleti'nin manevi şahsiyetini kötülemek veya küçültmek doğrultusunda faaliyet gösterme suçı,
- Suç işlemek veya suç işlemeyi teşvik veya telkin etmek doğrultusunda faaliyet gösterme suçı,
- Kurulması yasak dernekleri (D.K. md. 5) Türkiye dışında kurmak suçı,
- Kurulması yasak derneklere (D.K. md. 5) Türkiye dışından üye olmak suçı,

Bir yıldan az olmamak üzere hapis cezasıyla cezalandırılan filler (md. 80):

- Askerliğe, millî savunma, sivil savunma ve kolluk hizmetlerine hazırlayıcı öğretim ve eğitim faaliyetlerinde bulunma suçı,
- Askerliğe, millî savunma, sivil savunma ve kolluk hizmetlerine hazırlayıcı öğretim ve eğitim amacıyla üzere kamp veya talim yerleri açma suçı,
- Dernek üyeleri için özel kıyafet veya üniforma veya kol bağı ve benzer işaretler kullanma suçı,

Altı aydan üç yıla kadar hapis ve ağır para cezasıyla cezalandırılan fiiller (md.85):

- Derneğe ait kayıtları veya defterleri değiştirmek, bozmak veya yok etmek ya da gizlemek suçı,
- Derneğin genel kurul ile diğer organlarında yapılan seçimler ve oylamalar ile oyların dökümüne ve sayımına hile karıştırmak suçı,

Altı aydan iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılan fiiller (md.77, 85/2):

- Dernekçe düzenlenen veya dernek adına iştirak edilen açık veya kapalı yer toplantılarında kanunla yasaklanmış dillerle yazılmış pankart, levha, plak, ses ve görüntü bandı, broşür, el ilânı, beyanname ve benzerlerini kullanma suçı,
- Kapatılmasına karar verilen bir dernek veya üst kuruluşun adını, amblemlerini, rumuzlarını, rozetlerini ve benzeri işaretlerini kullanma suçı,
- Kapatılmış bir siyasi partinin veya bir konfederasyonun veya sendikanın amblem, flama veya bayraklarını kullanma suçı,
- Daha önce kurulmuş Türk Devletlerine dair topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamalarını kullanma suçı,
- Tüzük ve diğer dernek mevzuatının yazımında ve yayınlanmasında, genel kurullarında, özel veya resmi, açık veya kapalı yer toplantılarında kanunla yasaklanmış dilleri kullanma suçı,
- Kendilerine tevdi olunan derneğe ilişkin para veya para hükmündeki senetleri, kağıtları veya diğer malları her ne suretle olursa olsun başkasının ya da kendisinin yararına olarak, tüketmek veya harcamak ya da rehin etmek ya da gizlemek, satmak, inkar etmek, yok etmek, başkalaştırmak veya değiştirmek suçı

Altı aydan bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılan fiiller (md. 77,81):

- Uluslararası faaliyette bulunmak amacıyla izinsiz dernek kurma suçu,
- İzinsiz uluslararası faaliyette bulunan dernekte yönetici olma suçu,
- Yurtdışında kurulmuş yabancı kuruluşlara veya derneklere izinsiz katılma suçu,
- Merkezi yurt dışında bulunan bir derneğin Türkiye'de izinsiz şubesini açma suçu,
- Tüzüklerinde gösterilen amaç ve bu amacı gerçekleştirmek üzere sürdürüleceği belirtilen çalışma konuları ve biçimleri dışında faaliyette bulunma suçu,
- Türk Silahlı Kuvvetleriyle kolluk kuvvetlerinin hizmetleri ve mensuplarının bütün hakları ile ilgili kanuni hükümlerin uygulanmasına veya yeni hükümler konmasına dair faaliyetlerde bulunma suçu,
- Dernek yöneticilerinin, derneği temsilen, tüzüklerinde belirtilen amaç ve faaliyet biçimlerine uymayan toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılması veya beyanda bulunması veya dernek mensuplarını bu yolda harekete teşvik etmesi suçu,
- Dernek yöneticilerinin, öğrenci derneklerinde eğitim, öğretim, çalışma, moral, beslenme, dinlenme ihtiyaçlarının karşılanması, beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi ve öğrencilerin bu konularda kurum idaresi veya diğer kuruluşlar nezdinde temsil edilmesi amaçları dışında faaliyet göstermesi suçu,
- Dernek yöneticilerinin, kamu hizmeti görevlilerince kurulan derneklere üyelerinin ortak sosyal, ekonomik, dinlenme, kültürel ve mesleki ihtiyaçlarını karşılamak amaçları dışında faaliyet göstermesi suçu,
- Avcılık, folklor ve spor derneklerinde meşguliyetlerinin gerektirdiği silahların izinsiz olarak dernek binasında bulundurulması suçu,

Üç aydan bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılan fiiller (md. 84):

- Derneklerin yardım alması yasaklanan kuruluşlardan (md.61) yardım kabul etmesi suçu,
- Derneklerin **tüzüklerinde açıkça yazılı olmadığı halde**, derneğe sendika, siyasi parti, mesleki kuruluşlar ve kamu kuruluşlarınca yardım yapılması suçu,
- Derneklerin **tüzüklerinde açıkça yazılı olmadığı halde**, sendika, siyasi parti, mesleki kuruluşlar ve kamu kuruluşlarına yardımda bulunması suçu,

Üç aydan altı aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılan fiiller (md. 79, 82):

- Dernek genel kurulunun dernek merkezinin bulunduğu yerden başka bir yerde toplanması suçu,
- Öğrenci derneklerinin genel kurul toplantılarının ilgili öğretim kurumları dışında başka bir yerde yapılması suçu,
- Öğrenci derneklerinin merkez ve şubeleri ile çeşitli faaliyet kollarına ait idare yerleri öğrenci yurt binaları veya eklentilerinde açılmasına izin verme suçu,
- Öğrenci derneklerinin merkez ve şubeleri ile çeşitli faaliyet kollarına ait idare yerlerinin öğrenci yurt binaları veya eklentilerinde açıldığından bilgisi olduğu halde keyfiyeti yetkili mercilere derhal haber vermeme suçu,
- Derneklerin, yabancı ülkelerdeki dernek ve kuruluşların üyelerini Türkiye'ye izinsiz davet etmesi veya yabancı derneklerin ve kuruluşların davetlerine uyarak üyelerini veya temsilcilerini izinsiz yurt dışına göndermesi suçu
- Yönetim kurulunca karar verilmeden bildiri, beyanname veya benzeri yayınlar yapma suçu,

- Bildiri, beyanname ve benzerlerinin yayınlanmasına ilişkin yönetim kurulu kararı ile hazırlanan yayın metninin birer örneğinin, yayımın ihbarı amacıyla, gün ve saati yazılı alındı belgesi karşılığında, mahallin en büyük mülkî âmirliğine ve C. savcılığına verilmemesi suçu,
- Dernekçe satın alınan veya vasiyet ve bağış yoluyla derneğe geçen taşınmaz malları, tapuya dernek adına tescilden itibaren İçişleri Bakanlığı'na üç ay içerisinde bildirmeme suçu,
- Dernek ihtiyacından fazla olduğu tespit edilen taşınmaz malların İçişleri Bakanlığınca belli edilen süre içinde paraya çevrilmemesi suçu,
- Denetleme sırasında, görevli memurlar tarafından istenecek defter, belge ve işlemler yazıların, dernek yetkilileri tarafından gösterilmemesi veya verilmemesi suçu,
- Denetleme sırasında, görevli memurların yönetim yerleri, müesseseler ve eklentilerine girme isteminin yerine getirilmemesi suçu,

Ağır para cezasıyla cezalandırılan fiiller (md. 78, 80/2, 83,86):

- Dernek tüzüğü ve ikametgâhını Valiliğe yapılan bildirimden itibaren on beş gün içinde mahalli bir gazetede, gazete çıkmayan yerlerde ise il merkezinde çıkan bir gazetede yayımlamama suçu,
- Genel Kurul toplantılarını kanun ve tüzüklere aykırı olarak yapma suçu,
- Genel kurul toplantısının yapılacağı gün, saat ve yer ve toplantı gündemini, toplantı gününden en az on beş gün önce mahallin en büyük mülkî âmirliğine yazı ile bildirmeme suçu,
- Genel kurulca yapılan seçimi izleyen yedi gün içinde, yönetim ve denetleme kurulları ile derneğin diğer organlarına seçilen asıl ve yedek üyelerin ad ve soyadları, baba adları, doğum yeri ve tarihleri, meslekleri ve ikametgâhları dernek merkezinin bulunduğu yerin en büyük mülkî âmirliğine yazı ile bildirmeme suçu,
- Derneklerin izinle kurabileceği tesisleri izinsiz açma suçu,
- Ayrı öğretim kurumlarında olsa bile iki yıl, sömestr usulü uygulanan yükseköğretim kurumlarında bu süreyi dolduran, sömestr sayısı kadar sınıfta kalan veya buldukları öğretim kurumlarını normal bitirme senesinden iki sene sonrasına kadar bitirmemiş olan öğrencilerin; öğrenci derneklerinde görev kabul etmesi suçu,
- Derneklerde üye veya yönetici sıfatı bulunmayan fakat ücretli veya ücretsiz çalışan kişilerin Dernekler Kanununun amir hükümlerini yerine getirmemesi suçu,

Para cezasıyla cezalandırılan fiiller (md.75):

- Dernek kurma hakkına sahip olmayanlarca dernek kurulması suçu,
- Derneklere üye olması yasaklanan kişilerin derneğe üye olması suçu,
- Derneklere üye olması yasaklanan kişileri dernek üyeliğine kabul etme suçu,
- Derneklere üye olması yasaklanan kişilerin derneğe yapılmış kayıtlarını silmeme suçu,
- Dernek üyesi iken derneklere üye olmak hakkını kaybeden kişileri dernek üyeliğinden silmeme suçu.

3.3.19. Dernekler çok sayıda kişi ve kurum tarafından denetlenebilmektedir.

Dernekler buldukları yerin en büyük mülki amirleri ile İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu, Emniyet Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu, Dernekler Özel Denetleme Grubu elemanları ya da Bakanlık ve mülki amirlerin görevlendirdikleri memurlar ile denetlenebilmektedirler. Kamu yararına çalışan derneklerin hesapları ve bunlarla ilgili belge ve defterler gerektiğinde, Maliye Bakanlığınca da

denetlenebilmektedir. Ayrıca, öğrenci dernekleri ilgili yüksek öğretim kurumunca, dini konulu dernekler Diyanet İşleri Başkanlığınca, spor dernek ve kulüpleri de Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünce denetlenmektedir.

Devlet Denetleme Kurulu da, Cumhurbaşkanının isteği üzerine, kamuya yararlı derneklerde her türlü inceleme, araştırma ve denetleme yapmakla görevli ve yetkili bulunmaktadır (2443 sayılı Devlet Denetleme Kurulunun Kurulması Hakkında Kanun, md.2.). Ayrıca, Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığı Başbakan adına, derneklerde her türlü inceleme, araştırma, soruşturma ve teftiş yapmak veya yaptırmakla görevli ve yetkilidir (3056 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanunu md. 20).

Dernekler, tüzüklerinde belirtilen amaçları gerçekleştirmek üzere, kanunların dernekler tarafından yapılmasını yasaklamadığı eğitim ve öğretim faaliyetleri için yurt, pansiyon, kitaplık ve okuma odası gibi tesisleri izin almak suretiyle açabilmektedir (84/8262 sayılı Derneklerin İzinle Kurabileceği Tesisler Hakkında Yönetmelik 31.7.1984 gün ve 18475 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır; yurt, pansiyon ve benzeri kurumların açılması, devri, nakli ve kapatılması konularında tabi olacakları hususlar ile bunların idaresi, işletilmesi ve denetlenmesi esaslarını tespit amacıyla, 17.3.1989 gün ve 20111 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 89/13715 sayılı Öğrenci Yurtları ile Benzeri Kurumların Açılması, İşletilmesi ve Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik yürürlüğe konulmuştur).

Derneklere ait öğrenci yurtları ile benzeri kurumların genel anlamda denetlenmeleri, İçişleri Bakanlığı ile valilik ve kaymakamlıkların yetkisine verilmiş, yılda bir defa ise eğitim ve öğretim faaliyetleri bakımından, Millî Eğitim Bakanlığı'nca denetlenmesi öngörülmüştür.

Denetim konusundaki çok başlılık, sivil toplumun gelişimini engellemektedir. İdarî ve malî özerkliğe sahip olan "Dernekler Düzenleme ve Denetleme Kurumu" oluşturulabilir. Böyle bir oluşum derneklerin katılımını da sağlayarak demokratik bir nitelik taşıyabilir.

3.3.20. Denetçiler bağımsız değildir.

Denetçiler, denetim görevleri ile ilgili tüm konularda bağımsız ve tarafsız olmalıdır. Dernek Denetçilerinin bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlamaya yönelik mekanizmalar Türk hukuk sisteminde yoktur.

Derneklere ait iş ve işlemleri yapmak üzere Emniyet Genel Müdürlüğünde ve her İl Emniyet Müdürlüğünde *dernekler birimi* oluşturulmuştur (md. 73). Derneklerin tüzüklerinde gösterilen amaç ve bu amacı gerçekleştirmek üzere sürdürüleceği belirtilen çalışma konuları doğrultusunda faaliyet gösterip göstermediklerini, işlemlerini, defterlerini ve hesaplarını mevzuata ve tüzüklere uygun olarak yürütüp yürütmediklerini *denetlemek üzere* Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde bir *Dernekler Özel Denetleme Grubu* oluşturulmuştur.

Özel Denetleme Grubunun çalışma şekli ve denetleme usul ve esasları İçişleri Bakanlığı tarafından kanun uyarınca çıkarılan "Dernekler Özel Denetleme Grubunun Kuruluşu ve Çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik" ile düzenlenmiştir. Ancak bu yönetmelikle denetim elamanlarının ve bağlı buldukları birimlerin amirlerinin yetki ve sorumlulukları Başbakanlık yetki ve standartlarına uygun belirlenmemiş; denetim sonuçları siyasi otoritenin takdirine bırakılmıştır.

Denetçilerin çalışma koşulları, Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışıyor olmaları, bireysel olarak bağımsız olsalar bile, kendilerini bağımsız görüntüsü vermekten uzaklaştırmaktadır.

Denetim elemanlarının emniyet birimlerine veya polis şefine bağlı olarak çalışması uygulaması, hiçbir gelişmiş batı demokrasisinde görülen bir uygulama değildir.

Şu anki uygulama değişinceye kadar, özel denetleme grubu denetçilerinin ve bunların çalışma şartlarını düzenleyen mevzuatın Başbakanlık ve uluslararası denetim standartlarına uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Sürekli değişen, daire başkanı statüsündeki polis müdürüne bağlı dernek denetçilerinin çalışması, denetçilerin çalışma düzenlerini ve denetim işlevlerini olumsuz etkilemektedir. Denetim mevzuatına vukufiyeti bulunmayan, bu konularda tecrübesiz polis müdürleri genellikle katı hiyerarşi ilişkilerinin hakim olduğu bir anlayıştan geldiklerinden dolayı çoğu zaman denetçilerin çalışmasını, kendi istekleri doğrultusunda yönlendirme çabasındadırlar. Denetçileri, bir anlamda, kendi emirlerinde çalışan sıradan memurlar olarak kullanmaktadır. Denetçilerden verilen emirlerin yasal olup olmadığı, doğru olup olmadığı değerlendirmesi yapılmadan mutlak itaat beklenebilmektedir. Bu hiyerarşik ilişki denetimin gerçek amacının dışına çıkmasına neden olabilmektedir. Dernek denetçilerinin bağımsızlığının sağlanması gerekmektedir.

3.3.21. Denetçiler yoluyla denetim çağdaş bir uygulama değildir.

Denetleyici göndererek yerinde denetim sistemi, hem ekonomik olarak külfetli, hem de siyasal baskılara ve ikili etkileşmeye açıktır. Bu yöntem, kişisel takdire bağlı ve subjektif bir uygulama olması nedeniyle gelişmiş demokrasilerde terk edilmiştir.

İşlemlerinde dernekleri doğrudan yükümlü ve sorumlu tutan beyan sistemi getirilmelidir. Beyanname yöntemi, denetleyenden çok denetleneni dikkatli davranmaya ve doğru beyanda bulunmaya zorlamakta ve varsa hatasını kendi beyanı ile ortaya çıkarmaktadır. Kamunun denetim yükü bu sistem sayesinde önemli ölçüde azalmaktadır. Bu sistemin uygulanabilmesi için derneklerin yükümlülüklerinin neler olduğu açıklıkla belirlenmelidir. Her yıl sonunda dernek yönetim kurulu yükümlülüklerini yerine getirip getirmediği konusunda beyanname vermelidir. Yanıltıcı ve yanlış bilgi vermek suç oluşturmaktadır. Beyannamelerin gerçeği yansıtmadığı kuşkusu, ortaya çıkması durumunda dernek yöneticileri denetim makamlarınca istenecek bilgi ve belgeleri vermek ve kendilerine yöneltilecek soruları cevaplamakla yükümlü olmalıdır.

Denetçi göndermek yoluyla denetim olağanüstü olaylarla sınırlı olmalıdır. Denetçi yoluyla denetlenme, denetçiyle muhatap olma bile esasen başlı başına bir ceza niteliğindedir.

3.3.22. Derneklerin tescili emniyetçe yapılmaktadır.

Derneklerin kuruluş ve işleyişleri Polisin değil yargının gözetiminde olmalıdır. Derneğin tescili (kayı) İl Emniyet Müdürlüklerinde bulunan Güvenlik Şube Müdürlüğü bünyesindeki Dernekler Bürosuna değil, derneğin bulunduğu yer hukuk mahkemesi kütüğüne yapılmalıdır. Tescil işlemi, görevi suçla mücadele olan kolluğun ilgi ve uzmanlık alanı dışında bir konudur.

3.3.23. Dernekler kolluk müdahalesine açıktır.

Kolluk kuvvetleri, yani Polis ve Jandarma, derneklerin yönetim yeri, müesseseleri ve tesisleri ile her çeşit eklentilerine mahallin en büyük mülki amirinin yazılı emriyle her zaman girebilme yetkisine sahiptir (md. 48). Bu yetki mülki amirlerden yargıya aktarılmalıdır.

3.3.24. Derneklerin devlet yönetiminde karar alma sürecine katılımı öngörülmemiştir.

Yasa yapma veya yasa uygulama mekanizmalarında derneklerin görüşünün alınması gibi bir zorunluluk olması anlayışı Türk hukuk sistemine oldukça yabancıdır. Bu bağlamda, devlet yönetimi katılımcı bir demokratik düzenden yoksundur. Derneklerle ilgili bir karar alınırken dahi derneklerin görüşüne müracaat edilmemektedir.

3.3.25. Ekonomik ve sosyal konseyde derneklere yer verilmemiştir.

Sivil toplum örgütü olarak sadece işveren ve işçi kuruluşları kabul edilerek Ekonomik ve Sosyal Konsey'de bunlara yer verilmiş, dernekler dışlanmıştır.

3.3.26. Dernekler yasasında köklü bir yapısal değişim ihtiyacı vardır.

Dernekler Kanunu'nun ortaya konulan eksiklikleri, Dernekler Kanunu'nda köklü bir yapısal değişim ihtiyacını ortaya koymaktadır. Mevcut yasa ile sivil toplumun gelişebilmesi mümkün değildir. Dernekler Kanunu ile getirilen kısıtlamalar, yasaklar, kolluk kuvvetlerinin dernekleri denetimi ve dernek kayıtlarının kolluk kuvvetlerince tutulması sivil toplumun gelişimini önemli ölçüde engellemiştir. Sivil toplumun katılımı olmaksızın demokrasinin gelişimi mümkün olamaz.

3.3.27. Dernek işlerini takip edecek özel bir kuruma ihtiyaç vardır.

Türkiye genelinde sayıları 77.000 civarında bulunan faal derneklerin iş ve işlemlerinin düzenli takibi ve denetimlerinin yapılabilmesi için, sadece bu işlerle uzmanlaşmış bir örgütün oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Ortalama 5 bin civarında bulunan vakıflar için Vakıflar Genel Müdürlüğü teşkilatı kurulmuştur. Dernekler için de benzer teşkilatlar kurulabilir. Bu kurum derneklerin aktif katılımı ile oluşturulmalıdır.

3.3.28. Derneklerin gelir kaynakları sınırlandırılmıştır.

Derneklerin gelir kaynakları, önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Derneklerin dış ülkelerden yardım ve para almasının İçişleri Bakanlığı'nın iznine bağlı olması hükümü ülkeye döviz girmesini zorlaştırmaktadır. Devlet politikası olarak yabancı para girişi ve yabancı yatırımcılar için özel teşvikler öngörülmekte iken derneklere yurt dışından para gönderilmesinin güçleştirilmesi anlamlı değildir.

Derneklerin paralarını çeşitli yatırım araçlarında değerlendirmeleri de engellenebilmektedir. Derneklerin ellerinde bulunan paraları enflasyon karşısında korumak için hazine bonosu, tahvil, altın veya döviz gibi yatırım araçlarında değerlendirilmesine ilişkin mevzuatta engelleyici bir hüküm bulunmamasına rağmen, bazı illerde derneklerin bu yöndeki işlemlerine izin verilmemektedir. Bu nedenle, mevcut düzenleme sürdürülecekse, İçişleri Bakanlığının bir genelge çıkararak bu konuyu açıklığa kavuşturmasında fayda vardır.

Mevzuatta yasaklama bulunmamasına rağmen, derneklerin ticari işletme kuramayacakları ve derneklerin ticaretle uğraşmasının yasak olduğu yönünde uygulamalar yapılmaktadır. Uygulamadaki bu sorununun çözülmesi için, İçişleri Bakanlığının konuyla ilgili bir genelge çıkarması yararlı olacaktır.

3.4. 3335 Sayılı Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun

Derneklerin uluslararası faaliyetleri Dernekler Kanunu'nda düzenlemesiyle yetinilmemiş, 1997 yılında 3335 sayılı Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun yürürlüğe konulmuştur.¹¹ Bu durum aşırı ve gereksiz regülasyonun bir başka örneğini oluşturmaktadır. Dört maddeden oluşan bu Kanun yürürlükten kaldırılmalıdır.

Bu Kanun, genel hatları ile, 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun rejimine tamamen sadık kalmış; milletlerarasında beraberlik yapılmasında fayda görülen haller için yine Dernekler Kanununun 11. maddesiyle öngörülmüş bulunan sistem esas tutularak Bakanlar Kurulu'nun izni öngörülmüştür. Böylece "izin sistemi" kabul edilmiş bulunmaktadır.

Bu Kanunun gerekçesinde derneklerin kapasitelerinin daha iyi kullanımının sağlanmasının, bilgi, görgü ve karşılıklı teknoloji transferi yoluyla uluslar arası ilişkilerin istikrarlı bir şekilde devam etmesinin ve geliştirilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir. Ancak, öngörülen yapının bu amacı gerçekleştirebilmesi mümkün görünmemektedir. Uluslararası nitelikteki teşekküllerin kurulmasının, şube açmasının ve uluslararası faaliyette bulunmasının veya faaliyetlerine önceden izin verilmiş bulunan kuruluş ve derneklere katılmasının ve bunlarla işbirliği yapmasının, Bakanlar Kurulunun iznine tabi bulunması, hedeflenen amaçla uyum içinde bulunmamaktadır.

3.5. Türk Ceza Kanunu

Türk Ceza Kanununun 143. maddesi milletlerarası dernekleri izinsiz kurmayı, milletlerarası derneğe izinsiz girmeyi suç saymıştır. Bu tür derneklerde faaliyet gösterebilmek hükümetin iznine tabidir. "Hükümetin müsaadesi olmaksızın beynelmilel mahiyeti haiz olan veya kökü memleket dışında bulunan cemiyetleri veya müesseseleri veya bunların şubelerini memleket dahilinde tesis eden, teşkil eden, tanzim eden veya sevkı idare eden kimselerin on beş günden altı aya kadar hapis" cezasıyla cezalandırılmaları öngörülmüştür. Müsaade alınmaksızın teşkil edilmiş olan böyle bir cemiyete veya müesseseye veya bunların şubelerine memleket dahilinde iştirak eden kimselerin ise para cezası ile cezalandırılmaları hükme bağlanmıştır.

Hükümetin müsaadesinin sahte veya noksan beyanat ile alınmış olması durumunda ise verilecek cezanın miktarı, "bir seneden beş seneye kadar hapis" olmak üzere, artmaktadır.

Türkiye dışında faaliyet gösteren derneklere Hükümetin izni olmadan üye olan, Türkiye'de ikamet eden vatandaşlara da aynı cezanın verileceği TCK'nın 143. maddesinde ifade edilmiştir.

¹¹ Resmi Gazete, 07/04/1987, sayı: 19424.

Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle TCK'nın 143. maddesi Anayasa Mahkemesine götürülmüştür.¹² Ancak Anayasa Mahkemesi, bu ceza normunun işlevsel olarak gerekli olduğuna hükmetmiş ve bunu ilginç bir gerekçeye dayandırmıştır: "Kökü dışarıda olan derneklerin kurulmalarının izne bağlı tutulmaması halinde ülkenin düzeni için zararlı dış faaliyetlerin yurt içinde kolaylıkla yayılmalarına yer verilmiş olur. Böylece Türkiye'nin siyasal yapısını bozmak, Türk Ulusunu veya yurt bütünlüğünü parçalamak amacıyla memleket dışında kurulmuş olan dernek ve kurumların, hatta ilmi veya insani görünüşler altında sosyal veya siyasal varlığımızı sarsmak konusunda çaba gösteren ideolojilerin tam bir serbestlik içinde yurdumuza sızması kolaylaşır. Bunun gibi, memlekette oturan vatandaşların yurt dışındaki derneklere Hükümetin izni dışında katılmaları halinde de aynı zararlı sonuçlar meydana gelebilir".

3.5.1. Madde 143

Türk Ceza Kanununun 143. maddesi milletlerarası dernekleri izinsiz kurmayı, milletlerarası derneğe izinsiz girmeyi suç saymıştır. Bu tür derneklerde faaliyet gösterebilmek hükümetin iznine tabidir. "Hükümetin müsaadesi olmaksızın beynelmilel mahiyeti haiz olan veya kökü memleket dışında bulunan cemiyetleri veya müesseseleri veya bunların şubelerini memleket dahilinde tesis eden, teşkil eden, tanzim eden veya sevki idare eden kimselerin on beş günden altı aya kadar hapis" cezasıyla cezalandırılmaları öngörülmüştür. Müsaade alınmaksızın teşkil edilmiş olan böyle bir cemiyete veya müesseseye veya bunların şubelerine memleket dahilinde iştirak eden kimselerin ise para cezası ile cezalandırılmaları hükme bağlanmıştır.

Hükümetin müsaadesinin sahte veya noksan beyanat ile alınmış olması durumunda ise verilecek cezanın miktarı, "bir seneden beş seneye kadar hapis" olmak üzere, artmaktadır.

Türkiye dışında faaliyet gösteren derneklere Hükümetin izni olmadan üye olan, Türkiye'de ikamet eden vatandaşlara da aynı cezanın verileceği TCK 143. maddesinde ifade edilmiştir.

Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle T.C.K. nun 143. maddesi Anayasa Mahkemesine götürülmüştür.¹³ Ancak Anayasa Mahkemesi, bu ceza normunun işlevsel olarak gerekli olduğuna hükmetmiş ve bunu ilginç bir gerekçeye dayandırmıştır: "Kökü dışarıda olan derneklerin kurulmalarının izne bağlı tutulmaması halinde ülkenin düzeni için zararlı dış faaliyetlerin yurt içinde kolaylıkla yayılmalarına yer verilmiş olur. Böylece Türkiye'nin siyasal yapısını bozmak, Türk Ulusunu veya yurt bütünlüğünü parçalamak amacıyla memleket dışında kurulmuş olan dernek ve kurumların, hatta ilmi veya insani görünüşler altında sosyal veya siyasal varlığımızı sarsmak konusunda çaba gösteren ideolojilerin tam bir serbestlik içinde yurdumuza sızması kolaylaşır. Bunun gibi, memlekette oturan vatandaşların yurt dışındaki derneklere Hükümetin izni dışında katılmaları halinde de aynı zararlı sonuçlar meydana gelebilir".

3.5.2. Madde 236

Üç veya üçten fazla memurun veya işçi niteliğini taşımayan kamu hizmeti görevlisinin aldıkları bir karar gereğince kanun hükümlerine aykırı olarak, memuriyetlerini terk etmeleri, görevlerine gelmemeleri veya görevlerine gelip de görevlerini geçici de olsa kısmen veya tamamen yapmamaları yahut yavaşlatmaları suç sayılmıştır. Bu suçu işleyen kişiler için dört aydan bir yıla

¹² T. 28.01.1964, E. 1963/128, K. 1964 /8, K.D. 2/43-56, R.G. 17.04.1964, 11685.

¹³ T. 28.01.1964, E. 1963/128, K. 1964 /8, K.D. 2/43-56, R.G. 17.04.1964, 11685.

kadar hapis cezası ve muvakkaten veya müebbeten memuriyetten mahrumiyet cezası öngörülmüştür.

Sayılan davranışlar dernek yöneticilerinin bu yönde aldıkları karar veya yayınladıkları bildirimler üzerine gerçekleşmiş ise kararı alan veya bildiriye yayınlayan kişilerin bir yıldan üç yıla kadar cezalandırılması öngörülmüştür. Kararı alan dernek yöneticisi memur ise müebbeten memuriyetten mahrumiyet cezasına da karar verilir.

3.5.3. Madde 253

Kızılay Cemiyetine ait alamet ve işaretleri, Kızılay Cemiyetinin rızası olmaksızın her hangi bir matbu veya evrak ve sair eşya üzerine koymak veya resim veya hakketmek veya her ne suretle olursa olsun o alamet ve işaretleri temsil veya tecessüm ettirmek suretiyle kullanılması suç sayılmıştır. Bu suçu işleyenler için üç aya kadar hapis cezası öngörülmüştür. Bu suç takibi şikayete bağlı bir suçtur. Kızılay'ın şikayetçi olması halinde takibat yapılabilir.

3.5.4. Madde 314

Cürüm işlemek için oluşturulan teşekküllerin mensuplarına bilerek ve isteyerek barınacak yer gösteren veya erzak yahut silah ve cephaneye tedarik veya yardım edenlere altı aydan bir yıla kadar hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. Bu yardımın derneğe ait bina, lokal, büro veya eklentilerinde yapılması durumu ağırlatıcı neden olarak düzenlenmiştir. Yardımın dernek aracılığı ile yapılması durumunda cezanın bir kat artırılması öngörülmüştür.

3.5.5. Madde 483

"Amme menfaatine hadim bir cemiyete" hakaret ve sövme fiilleri suç sayılmıştır. Bu suç takibi şikayete bağlı bir suçtur. Kamu yararına faaliyet gösteren derneğin şikayetçi olması durumunda takibat yapılabilir (md. 488). Bu hükümde dernekler arasında yapılan ayrımcılığın bir başka somut örneğini oluşturmaktadır.

3.5.6. Madde 536

Belediyeler, köy ihtiyar kurulları veya yasalarla yetkili kılınmış diğer makamlarca önceden ayrılmış yerlere, izin almaksızın veya verilen izne aykırı biçimde, basılı olan veya olmayan, elle yapılmış veya yazılmış her türlü resim, yazı ve işaretler veya bunları içeren kağıt, pano, pankart, bant ya da benzerlerini asılması, yapıştırılması veya izne dayalı olsa bile bu yerleri boyaması veya bu yerlere yazı yazması, resim ya da işaret yapması, eylem başka bir suç oluştursa bile, ayrıca suç sayılmıştır. Öngörülen ceza altı aydan bir yıla kadar hapis cezasıdır.

Bu davranışlar derneklerin mensupları tarafından veya dernek mensuplarının katılımı ile yapılırsa veya dernek mensupları tarafından olmasa bile derneğin adına veya adı kullanılarak yapıldığı takdirde cezalar iki katı olarak hükmedilecektir.

3.5.7. Madde 537

Kamu hizmeti gören daire veya kurumlar veya her türlü eğitim ve öğretim kuruluşlarının yetkilileri tarafından duvarlara yapıştırılmış veya özel yerlerine konulmuş basılı olan veya olmayan her türlü

belge, resim, el yazısı kağıt veya levhaların buldukları yerlerden çıkarılması ya da yırtılması veya tahrip edilmesi veya bunların her ne biçimde olursa olsun okunamayacak veya içeriklerinin başka biçimde anlaşılmasına sebebiyet verecek şekillere veya işe yaramayacak hale sokulması suç sayılmıştır. Bu davranışlarda bulunanlara üç aydan altı aya kadar hapis cezası öngörülmüştür.

Kamu hizmetine tahsis edilmiş binaların veya mabetlerin veya anıt, büst ve heykellerin veya 1710 sayılı Eski Eserler Kanununda sayılı eski eser niteliğindeki taşınır veya taşınmazların, her türlü eğitim ve öğretim kurumlarının veya öğrencilerin toplu halde oturdukları yurt ve benzeri yerlerin veya bunların eklentilerinin herhangi bir yerine basılı olan veya olmayan, elle yapılmış veya yazılmış her türlü yazı, resim ve işaretleri veya bunları içeren kağıt, pano, pankart, bant ya da benzerlerini yetkili memur ve mercilerin önceden verilmiş yazılı müsaadesi olmaksızın asılması veya konulması yahut bunlardan suç konusu teşkil edenlerin asılmasına veya konulmasına müsaade edilmesi suç sayılmıştır. Bu davranışlar için bir yıldan iki yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür.

Bu davranışlar derneklerin mensupları tarafından veya onların iştirakiyle veya mensup olmasalar bile bu kuruluşların adına veya adları kullanılarak yapılırsa cezalar iki kat arttırılacaktır.

3.6. Bazı Dernek ve Kurumların Bazı Vergilerden, Bütün Harç ve Resimlerden Muaf Tutulmasına İlişkin Kanun

Bu kanunla Türkiye Kızılay Derneği, Türk Hava Kurumu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Türkiye Yardım Sevenler Derneği ve resmi Darülaceze kurumları ile Darüşşafaka Cemiyeti ve Yeşilay Derneği, diğer derneklerden farklı olarak kendilerine terettüp eden vergi, harç ve resim mükellefiyetinin kurumlara ait olduğu hallerde bütün vergilerden, harçlardan, resimlerden, hisse ve fonlardan muaf tutulmuştur.

Millî Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ihtiyacına karşılık olarak, yurt içi ve yurt dışından temin olunacak akaryakıt ve yağlar için, her yıl Bütçe Kanunu ile uygulanmakta olan bilumum vergi, resim, harç hisse, masraf ve zam muafiyeti neden sadece Türk Hava Kurumu için de aynen uygulanmaktaydı. İthalde alınan her türlü vergi, resim ve harç muafiyeti hükümleri, 6.5.1986 tarih ve 3283 sayılı Kanunun 1 inci maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu kurumun bir arpalık ve hortumlama aracına dönüştüğünü ancak iç çekişmelerinden sonra anlayabildik. Devletin desteğiyle halkın zorla bu kuruma dolaylı ve dolaysız olarak çalıştırılması uygulamasına son verilmelidir. Üyeleri ve yöneticilerinin bir idealleri varsa diğer derneklerde olduğu gibi özveride bulunmalıdır. Kurumlarını yaşatmalıdır. Kurumun kamu yararı özelliği kalmamıştır. Devlet zoruyla bu kurumun ayakta durması serbestliğe ve serbest rekabete aykırıdır. Arpalık ve hortum aracı olmaktan başka bir fonksiyonu bulunmayan bu tür kurumların devletçe desteklenmesi eşitliğe aykırıdır.

Kanunlarla veya imtiyaz sözleşmeleri ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ile resmi Darülaceze kurumlarına sağlanan gelirlerden Hazine hissesi veya İnhisar Resmi alınmaması uygulamasına, Türkiye Kızılay Derneği, Türk Hava Kurumu, Türkiye Yardım Sevenler Derneği Darüşşafaka Cemiyeti ve Yeşilay Derneğinin de dahil edilmesi dernekler arasında ayrımcılık oluşturmaktadır. İmtiyaz verilecekse bu haktan her dernek faaliyetleriyle orantılı olarak yararlanmalıdır.

3.7. Yardım Toplama Kanunu

3.7.1. Bireylere yardımda bulunma konusunda tercih hakkı tanınmayabilmektedir.

Yardım Toplama Kanunu'nun 4. maddesi: "Yardım isteğe bağlıdır. Kişi ve kuruluşlar yardımda bulunmaya zorlanamaz" hükmü ile yardımın isteğe bağlı olmasını öngörmektedir. Buna Karşılık bu kanunun ruhuna ve anayasanın laiklik ilkesine aykırı olarak Türk Hava Kurumu'na yardım yapılmasının Devlet desteği ve zorlaması ile her Kurban ve Ramazan bayramlarında tekrarlanması olgusunu yaşamaktayız. Bağış toplamasında tekel oluşturulmamalı, bazı derneklere ambargo uygulanmamalı ve hiçbir derneğe veya kuruma imtiyaz tanınmamalıdır.

3.7.2. Kimin yardım toplayabileceğine devlet organları karar vermektedir.

Kamu yararına çalışan dernek, kurum ve vakıflardan hangilerinin izin almadan yardım toplayabilecekleri, İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlenip ilan edilmektedir. Bu konuda vatandaşlara güvenilmelidir. Hangi derneğe yardım yapılabileceği kamu makamlarının inisiyatifinde olmamalıdır.

Madde 11'e göre gerçek kişiler, yardım toplama faaliyeti için en az üç kişiden oluşan sorumlu kurul oluşturmak zorundadır. Tüzel kişilerin sorumlu kurulu, yönetim organlarıdır. Uygulamada tüzel kişilerden bu zorunluluğa aykırı olarak ayrıca sorumlu kurul oluşturması istenmektedir. Böylece dernek organları görmezlikten gelinmektedir.

3.8. Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu

Kamu yararına sayılan dernek yöneticileri ve deneticilerine de kamu görevlileri gibi, 4 Mayıs 1990 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 3628 sayılı "Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu" ile mal bildiriminde bulunma zorunluluğu getirilmiştir.

Mal bildirimlerini; kamu yararına sayılan derneklerin şube yönetim ve denetleme kurulu üyeleri ve deneticilerinin ilgili valiliklere, kamu yararına sayılan derneklerin (dernek, federasyon ve konfederasyon) genel yönetim ve merkez denetleme kurulu üyelerinin İçişleri Bakanlığına vermeleri gerekmektedir. Mal bildiriminde bulunma zorunluluğu sadece kamu yararına sayılan derneklerin yönetici ve deneticileri için söz konusudur. Dernek üyeleri için böyle bir zorunluluk söz konusu değildir.

3.9. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu

Anayasanın 34. Maddesi; "herkes önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir" hükmünü içermektedir. Aynı maddenin sonuncu fıkrası derneklerin kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemeyeceğini

hükme bağlamaktadır. Benzer hükümler Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri kanununda da yer almaktadır.

4. Yönetmelikler

4.1. Dernek Özel Denetleme Grubunun Kuruluşu ve çalışma Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik

Bu yönetmelik, Dernekler Kanunu'na, Başbakanlık Denetim ve Teftiş Birimleri Standartlarına ve Başbakanlığın Denetim Genelgesine uygun değildir. Objektif denetimin sağlanabilmesi için bu yönetmeliğin değiştirilmesi gereklidir.

Yönetmelik gereği, denetçilerin geçici olarak bağlı bulunduğu eski sicil amiri ve güvenlik daire başkanı, istekleri ve çıkarları doğrultusunda görev yapmayan bazı görevlileri seri olarak cezalandırabilmekte, hatta sicillerini bozma yoluna giderek meslekten çıkarılmalarını sağlayabilmektedir. Dernek denetçilerinin birinci sicil amirinin genellikle denetim ve teftiş birimlerinde çalışma tecrübesi bulunmaması nedeniyle denetçilerin meslekteki durumunu gözlemleyecek ve takdir edecek kapasitede olup olmadıkları sorgulanabilir. Bu tür yetersizlikler subjektif davranışları ön plana çıkarabilmektedir.

Denetim raporlarının ilgili birimlere intikali dolaylı olarak, emniyet birimleri aracılığı ile yapılmaktadır. Yönetmeliğin bu düzenlemesi çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Denetim raporlarının doğrudan ilgili birimlere intikalini sağlayacak düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

4.2. Dernekler Biriminin Kuruluş, Görev Yetki ve Çalışma Esasları İle Dernekler Kütüğünün Tesisi Hakkında Yönetmelik

2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun 73. maddesine dayanılarak bu yönetmelik hazırlanmıştır. İllerde derneklerin tüzüğünü incelemesi öngörülen tüzük inceleme birimlerinde uzman personel eksikliği dikkati çekmektedir. Ortak bir tüzük inceleme standardından bahsetmek güçtür. Her ilde değişik bir inceleme standardı oluşmuştur. Kanuna aykırı tüzükler uygun bulunup tasdik edildiği gibi bazen de kanuna çok uygun tüzüklerin aykırı bulunup lüzumsuz bürokratik yazışmalarla işlerin uzatıldığı görülmektedir.

Yönetmeliğin Hükümet komiseri görevlendirilmesiyle ilgili 26. maddesinde- Kanunun 67. maddesine göre görevlendirilen hükümet komiserinin her ilde farklı şekilde görevlendirildiği görülmektedir. Hükümet komiseri görevlendirmesi, bir ölçüde bir rant ilişkisine dönüştürülmüştür. Hükümet komiserliği de bir uzmanlık istemektedir. Hükümet komiseri olarak görevlendirilen kişilerin mutlaka bir hizmet içi eğitimden geçirilmesi ve sertifika sahibi olan kişiler arasından görevlendirme yapılması gerekmektedir.

Yönetmeliğin 34-36. maddelerinde görevleri belirtilen takip masasının takip takvimi ve toplantı takip çizelgesinin ihmal edildiği ve bu suretle derneklerin genel kurullarını zamanında yapmadıkları görülebilmektedir. Avrupa Topluluğu ülkelerinde genel kurul zamanı gelen dernekler, önceden dernekler birimince uyarılmaktadır. Genel kurulların zamanında yapılmamasında derneklerin olduğu kadar idarenin de kusuru bulunmaktadır.

4.3. Dernek Gelirlerinin Toplanmasında Kullanılacak Alındı Belgeleri Hakkında Yönetmelik

Dernek gelirlerinin tahsilatında sadece bir tür alındı belgesi öngörülmektedir. Oysa, zaman ve teknoloji değiştiğinden derneklere buna uygun belgelerin geliştirilmesi ve kullanılması imkânı verilmesi gerekmektedir. Bu malî bir konu olduğundan malî konularda kullanılan yeni imkânların derneklere de uyarlanması yararlı olacaktır. Örneğin yardımcı makbuzlar, seri form makbuz ve biletlerle gelir tahsili ve bunlarla toplanan büyük meblağların alındı belgesi ile tevsiki istenebilir.

Aynı gelir tahsilatı için de alındı belgesi veya makbuz kullanılması yoluna gidilmelidir. Aynı gelirlerin tahsilatında veya kabulünde mevcut alındı belgelerinin kullanılmasında muhasebeleştirme ve kayıt altına alma vs bakımından çok zorluklarla karşılaşmaktadır.

4.4. Derneklerin İzinle Kurabileceği Tesisler Hakkında Yönetmelik

Bu Yönetmelik, 2908 sayılı dernekler kanununun 41. maddesine dayalı olarak hazırlanmıştır. Bu Yönetmelik hükümlerine göre derneklerin eğitim ve öğretim faaliyetleri için yurt, pansiyon, kitaplık ve okuma odası açıp işletmesine tesisin kurulacağı ilin millî eğitim ve kültür müdürlüklerinin görüşü alınarak valiliklerce izin verilmektedir. Derneklerin sosyal yardım faaliyetleri için çocuk bakım yuvası (kreş ve gündüz bakım evi), huzur evi, aş ocağı açıp işletmesine, tesisin kurulacağı ilin sağlık ve sosyal yardım müdürlüğünün görüşü alınarak valiliklerce izin verilmektedir. Derneklerin sportif faaliyetler için spor sahası, spor salonu açıp işletmesine, tesisin kurulacağı ilin millî eğitim ve beden terbiyesi bölge müdürlüklerinin görüşü alınarak valiliklerce izin verilmektedir. Spor faaliyetlerini yürütmek veya dinlenmek ihtiyacını karşılamak amacıyla meskun yerler dışında kamp tesisleri kurup işletilmesine, dernek merkezinin bulunduğu ilin valiliğinin, il sınırları dışında kurulacaksa dernek merkezinin bulunduğu il ile tesislerin kurulacağı ilin valilerinin görüşü alınmak şartıyla İçişleri Bakanlığınca, izin verilmektedir.

Derneğin kurulması için izin şartı bulunmazken tesis ve faaliyetleri için izin şartı getirilmesi ve çok sayıda bürokratik işlem yükümlülüğünün işlevsel bir yararı bulunmamaktadır. İzin ve bürokratik işlemler konusunda serbestliğe uygun yeni düzenlemeler gerekmektedir.

4.5. Dernekler Tarafından Kurulan Sandıkların Tabi Olacağı Esaslar Hakkında Yönetmelik

Bu Yönetmelik 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun 89. maddesine dayanılarak düzenlenmiştir. Derneklerin kuracağı sandıklar, derneklerin iç işleyişlerini ilgilendiren bir husustur. Çok ayrıntılı kurallara bağlandığından sandık kurma yoluna giden dernek sayısı oldukça azdır. Ayrıca, enflasyon ve ekonomik kriz ile TL'de görülen olağanüstü değer kaybı sandıkları büyük ölçüde anlamsız kılmıştır. Dernekler Kanunu'nun 89. maddesi ve söz konusu yönetmelik günün ekonomik şartlarına uyarlanmalı veya tamamıyla kaldırılmalıdır.

4.6. Gençlik ve Spor Klüpleri Yönetmeliği

Söz konusu Yönetmelik 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun 57. maddesine dayanılarak hazırlanmıştır. Yönetmeliğin amacı, gençlik kulübü, spor kulübü, gençlik ve spor kulübü adını alan derneklerin organlarına, organların görev ve yetkilerine, uymak mecburiyetinde oldukları esaslara, üst kuruluş meydana getirmede uyacakları esas ve usullere, bu derneklere yapılacak her türlü yardımın şekil ve şartlarına ait hususları düzenlemektir.

Dernekler mevzuatında yapılacak iyileştirme ve değişiklikler gençlik ve spor kulüplerine de olumlu olarak yansıtacaktır. Gençlik ve spor kulüpleri mevzuatı başlı başına özel bir çalışmayı gerektirmektedir. Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğüne bağlı olarak işletilen tesisler bu günkü kulüplerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yönetmelikte öngörülen ağır şartlar karşısında söz konusu destek olmaksızın gençlik ve spor kulüplerinin yaşaması mümkün görünmemektedir.

Gençlik ve spor kulüplerinin federasyon ve konfederasyonları oluşturma şartları basitleştirilmelidir. Yönetmeliğin 22-24. maddelerine göre Kulüplerde derneklerden farklı olarak Kulüplerin Yürütme Birimi ve Genel Sekreteri adıyla görevlendirme yapması ve organ oluşturma zorunlu tutulmuştur. İdari ve teknik açıdan kulüplerin buna uyması zordur ve nitekim uygulamada çoğu kulüpte bu organların bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bunun basitleştirilmesi veya zorunlu olmaktan çıkarılması gerekmektedir.

Çok dağınık ve atıl kapasite ile çalışan kulüpler yerine üst kuruluşlarının oluşturulması ve faaliyetlerinin basitleştirilmesi yolu ile maddî ve manevî israfın önlenmesi ve kulüplerin atıl kalmaktan kurtarılması yoluna gidilmelidir.

4.7. Yardım Toplama Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik

Bu Yönetmelik 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu ile 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'na göre toplanacak her türlü yardımda uygulanacak esas ve usulleri belirlemektedir. Bu Yönetmelik kanuni dayanağı olmayan bazı hususlarda laiklik ilkesine aykırı düzenlemeler içermektedir. Tekel ve tröstlerin bulunmaması gereken serbest rekabet ve piyasa ekonomisi düzeninde Türk Hava Kurumuna dini nitelikli yardımları toplama tekeli vermektedir.

Kanun, yardım isteğe bağlıdır demektedir. Vatandaş bir derneğe ister yardım yapar isterse yapmaz. Hele dinî niteliği olan yardımı devletin düzenlemesi ve hele hele bunun için tekel ve imtiyaz oluşturma tamamıyla yersizdir. Türk Hava Kurumunun Türk Hava Kuvvetleriyle bir ilgisi de bulunmamaktadır. Türk Hava Kurumu'nun topladığı gelirlerden hava kuvvetlerine aktardığı bir meblağ bulunmamaktadır.

Dinî bir yükümlülük olarak kesilen kurbanların derilerinin, fitre ve zekatların söz konusu Yönetmelik hükümleri gereğince devlet gücü de kullanılarak toplanması ve başka derneklerin bu yardımlardan yararlanmasının engellenmesinin mantığını anlamak güçtür. Bu uygulamaya ve ilgili yönetmelik hükmüne son verilmesi önerilebilir. Laik devlet yurttaşlarını dinî ve vicdanî yardım konusunda ne yapacakları konusunda tamamıyla serbest bırakmalıdır.

Kaynaklar

- Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, 2000, Gendaş Yayınları, İstanbul.
- Ömer Çaha, *Sivil Toplum Aydınlar ve Demokrasi*, 1999, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Dağı, İhsan, *İnsan Hakları Küresel Siyaset ve Türkiye*, 2001, Boyut Yayınevi, İstanbul.
- Erdoğan, Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, 1998, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Helsinki Citizens Assembly, *Yurttaşların Örgütlenme Hakkı ve Gösteri Yapma Özgürlüğü: Nasıl bir Yasal Çerçeve?*, 2001, İstanbul.
- Şafak, Ali- Bıçak, Vahit, *Güvenlik Kuvvetleri ve Polis Mevzuatı*, 2000, Liberte Yayınları, Ankara.
- Uçar, Bilal, *Dernekler Kanunu ve İlgili Mevzuat*, 2000, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Uçar, Bilal - İmamoğlu, A. H., *Dernekler Hukuku*, 2001, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Taylor, Charles, "Modes of Civil Society", *Public Culture*, 3/1, 1990, ss.109-120.
- TÜSEV, *Avrupa Birliğine Adaylık Sürecinde Dernekler ve Vakıflar*, 2001, İstanbul.
- Yayla, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, 1998, Siyasal Kitabevi, Ankara.

